

Kõige parem oli seda teha Metslangi väikeses soojas toas saiaahju taga, sest siia ei tulnud neid keegi eksitama. Pakk-kastidele oli siin pandud niinekoortest madrats ja pealuseks noppimata sulgedest padi. Selles asemel pikutades õppis Metslang oma tunde ja targutas ka Indrekuga naistest, käised üles kääritud, käed tagapidi pea all, silmad laes, nagu oleks see tema eluraamat. Ikka ja alati kinnitas ta:

„Naised ei taha midagi muud, ainult et aga käsitsi kallale mindaks. Kui sa seda ei tee, siis oled nende silmis tossike ja arg, oled memm. Mees peab käed külge panema, muidu polegi ta mees. Nii on nad kõik. Kui mina kusagilt teistsuguse naise peaks leidma, hakkaks ma teda tingimata armastama, ilmtingimata, aga ma ei leia teissugust.“

See oli Indrekule otse ilmutus, sest tema polnud õieti ühelegi naisele käsi külge pannud ja temale tundus, nagu polekski niisugust naist, kellele võiks käed külge panna.

„Meilt on paljud läbi käind,“ seletas Metslang teine kord, „küll vanemaid, küll nooremaid, aga kõik nad on ühesugused. Minu toa uksest on nad kõik sisse tulnud, otse sisse kippunud, kui aga mina ise olen tahtnud. Aga tulevad vahel tahtmatagi, pakuvad ennast, niisukesed on nad. Vahel arvan, et see ei tule, aga oota natuke, juba ongi siin.“

Indrek tuletas ja tuletas meelde, aga polnud ühtegi, kes oleks ka tema juurde tulnud, nõnda arvas ta. Ja ta hakkas endast palju vähem pidama, kui oma seltsimehest, kes lamas pakk-kastidel, suits hambais. Nõnda sai nende vahekorras tooniandvaks Metslang, kes nii sagedasti rääkis Indrekule sobitavalt:

„Oled sa meie äris käinud? Kuidas sulle see seal leti taga meeldib? Tahad, ma teen su temaga tuttavaks? Teine kord löö silm peale ja ütle mulle. Kõik muu jäta minu mureks.“

Aga Indrekust ei saanud ärisse minejat ega silma peale lööjat, sest kuigi ta sisse astus, et midagi tühjätähja osta, siis muutus ta kurk äkki imelikult kuu-

maks, nii et ta võis oma soovi avaldada ainult kähiseva häälega, mille tõttu tal nii häbi hakkas, et ta ei söandanud õieti silmigi tõsta, muust millestki rääkimata.

Aga Metslang naeris tema üle ja rääkis nõnda:

„Sa kujutad omale jumal teab mida ette, aga naises pole midagi iseäralikku, — usu ometi, kui ma sulle ütlen, sest mina tean. Ainult rumalad teevad temast suure saladuse.“

Neid sõnu kuuldes tuli Indrekul meelde mingisugune luitunud kaart, millel imeline lõhn küljes, tuli meelde kirjutaja Maie, kes teda pimedas suudelnud, nii et tal silmis segaseks läks, tulid meelde tassikõrvad siidpaberis ja ta kuulas kaaslase seletusi ning kinnitusi nagu mõnda muinasjuttu.

„Sul on varsti häbi naise mitte tunda,“ seletas Metslang edasi, „sest sa oled juba täis mees. Naisi peab õigel ajal tundma õppima, muidu veavad nad su tingimata ükskord sisse. Ilmtingimata! Naise ihu hakkab põletama, kui sa teda ei puutu.“

Ah! Indrek teadis selletagi, kuidas mõni ihu oli teda põletanud — eemalt kaugeltki, nagu läbi õhu.

Nõnda kestis see kevadeni, sõnadest ei jõutud tegudeni. Aga kui õpetus koolides oli juba lõppenud, Indrek aga linna jäänud, et paarile iseõppijale tunde anda ja edasi õppida, kutsus Metslang ta ühel õhtul enda poole.

„Sa võid ööseks seia jääda,“ ütles ta viimaks. „Heida minu asemele, mina ise heidan põrandale, panen mõned kotid külje alla.“

Muidugi, seda võis Indrek praegu, sest härra Maurus oli ära ja Ollinoga oli kerge asju ajada. Nõnda siis sai Metslang oma improviseeritud aseme peagi valmis, nagu oleks selleks kõik juba varemalt varutud.

„Hiljuti tuli meile uus plika,“ rääkis ta, kui nad juba mõlemad pikutasid. „See meeldib sulle tingimata, kui sa teda näed. Ilmtingimata! Lubas teine täna siia tulla, küllap näis, kas tuleb.“

„Aga siis olen mina ju sul tülik,“ ütles Indrek ja tõusis asemel istukile.

„Mis tüliks?“ hüüdis Metslang nagu imestunult. „Ää ole rumal! Ole aga rähulikult edasi, ajame juttu, sest võimalik ju, et ta üldse ei tulegi. Ta oleks pidanudki siin olema, kui ta oleks tulnd. Ma ütlesin talle küll, et kui tuled, siis tule, ära tühja mängi, seda ma ei armasta. Minul on plikadega ikka kohe tõsi taga ja seda nad tunnevad nagu haisust. Sina aga jää rähulikult siia, sest pole ühti.“

Indrek ei jõudnud veel õieti otsustadagi, kas minna või jääda, kui juba üks tasakesi avanes ja suurrätikuisse vässitud kuju sisse lipsas. Ta seisatas silmapilguks nagu aru pidades, aga siis tõusis Metslang, kelle jalad ulatusid otse ukse alla, asemel istukile ja tõmbus kõverasse, nii et võis kätega haarata seisja. Sõnalausumata heitis see kätele alla ja langes asemele. Varsti varjas suurrätik kahte lamajat, ainult jalad paistsid pahklust saadik.

Väikesesse ruumi asus vaikus. Ainustki sõna ei lausunud enam. Ainult aeg-ajalt kostis suurrätiku alt surutud naerukihin. Nii võimatu, kui see oli, ometi tundus Indrekule ajuti, nagu oleks ta seda naeru vare-malt kuski kuulnud, ja ta kippus peaaegu uskuma, et ta tingimata seda naeru tunneks, kui see kostaks vähegi valjemini. Aga ei, see naer jäi vaikseks ja ta oli niisugune, nagu Indreku läheduses polnud naernud ükski naine. Ja kui ta viimaks jäi vakka, siis vaikiski ta nõnda, nagu polnud vaikinud tänini ükski naine. Jah, naine vaikis ja Indrek ei kuulnud tema hingamistki, aga sõber Metslangi hingamine kostis selgesti, väga selgesti, nagu matakas miski asi pisut tema hinge. Nõnda kestis see mõni aeg, siis sai ka sõber oma hingest võitu ja jäi kõik vaikseks. Indrek kuulatas peaaegu hinge kinni pidades, aga midagi ei kostnud enam kõrvu. Kui kaua ta nõnda kuulatas, mõni seda teab, aga vististi oli ta viimaks tukastama jäänud, sest ta tuli täiele arusaamisele sellest, et keegi ronis tema juurde asemele, keegi pehme ja soe. Ta tikkus Indreku ja seina vahele, tikkus tema käte vahele, toppis oma jalad ja põlved Indreku põlvede ja jalgade vahele,

millele see ei tea miks vastu punnis. Nõnda jäi pugeja kõverasse Indreku kurgu alla natukeseks ajaks vaikselt lebama. Indrek tundis tema hingust, tundis tema ihusoojust, tema juukseid ja nende lõhna, arvas kuulvat isegi tema südamelööke. Tema selja taga põrandal magas keegi suure norinaga. See pidi küll sõber Metslang olema, tingimata tema, kuigi Indrek ei julgenud end põrmugi liigutada ega vaadata, sest ta nagu kartis, et see, kes tema kurgu all, siis kohe teeb midagi, mis Indrekule ei meeldi. Mida ta just teeb, seda oli võimata teada, aga üks oli kindel, ta teeb tingimata midagi, millel on paratamatud ja saatuslikud tagajärjed, niipea kui Indrek ennast pisutki liigutab.

Aga kui ta nõnda lamas, tuli tal äkki meelde, et silmad võib ta ometi avada, ilma et see teine seda märkaks, sest tema pea on ju Indreku kurgu all, nagu vastu rinda, sest muidu ei tunneks ta tema hingust nii selgesti. Ta pilutas oma silmalaud ja nägi oma imestuseks, et tuba on juba suur hulk valgemaks läinud, kui ta oli sel silmapilgul, kus ta nii hoolega kuulas sõbra Metslangi rasket hingamist. Tähendab, tema pidi vahepeal tingimata väikese uinaku tegema. Tal tuli äkki meelde selle naerukihin, kes tal praegu kurgu all, ümmarikud pehmed põlved kõvasti vastu tema reisi. Ta ajas silmad päris lahti ja katsus vaadelda, aga pilk püüdis ainult peene piha ja ümmarikud puusad. Jalgu ei olnud näha, need kadusid kõverassetõmbunult undraku alla. Pea ei paistnud sugugi silma, sest Indreku oma lõug varjas selle. Aga nagu oleks see teine aimanud, et Indrekul silmad lahti, viskas ta äkki pea tagasi ja naeratas talle vastu. Jahmatunult vahtis Indrek seda naeratavat suud ja sosistas viimaks:

„See olete teie!“

Tüdruk vahtis talle nagu küsides vastu, aga siis tardus alguses nii sulav naer tema huulile, ta nokutas vaevaltmärgatavalt pead ja ütles siis:

„See olen mina!“

Nüüd heitis Indrek silmad oma selja taha ja nägi, et Metslang norskab tõepoolest üksinda, nagu vastu

lage, suu lahti. Siis vaatas ta uuesti tüdrukule otsa, kelle pea seisis endises asendis. Õige! See on tema, see esimene naine, kes talle linnas vastu naeratas, seal võõrastemaja uksele ja ka väikeses toas, mille aken vaatas hoovile, kus seisis talupoegade hobused ja krõmpsutasid heinu. Aga Indrek ei sõitnud talupoegadega sinna, vaid voorimehega, kes ütles: „Sitt kool see Mauruse oma, ei ole tal ilusaid rõivid ega kedagi.“ Jah, ja siis oli selle naise naeratus teda nagu lohutanud ja julgustanud korraga, ta oli nagu ainuke kodune varandus võõras ümbruses.

Ja ilma et Indrek endale oleks aru andnud, mis ta teeb või milleks ta seda teeb, tõusis ta asemelt ja hakkas saapaid jalga tõmbama. „Hea, et esiti sokid jalga jätsin — pole nendega jändamist,“ mõtles ta ise. Samuti sõnalausumata ajas ta ka riided selga ja tahtis uksest välja minna.

„Uksed ja väravad on lukus ja hoovis on koerad,“ ütles tüdruk, kes istus nüüd aseme äärel ja püüdis Indreku kätt, aga ei saanud ega saanud teda tabada.

Indrek vaatas nõutult ringi.

„Läbi akna võiks,“ lausus tüdruk, „aga ärge minge.“

Indrek astus akna alla ja vaatas välja. Pisut kõrge hüppamiseks kividele, mõtles ta ja lisas endamisi juurde: „See on see pagana keldrikord, see teeb kõrgeks.“ Ta avas akna.

Aga juba seisis tüdruk ta kõrval ja tõstis käed kuidagi imelikult kurgu alla, nagu teevad seda väikesed lapsed mõnikord, kui nad väga härdalt paluvad. Indrek oli tähele pannud, et nad nõnda teevad, ja nüüd tegi see tüdruk samuti, nagu oleks ta äkki väikeseks lapseks muutunud. „Esiti pidi ta minu kurgu all samuti olema,“ mõtles Indrek, kui ta ronis juba aknalauale.

„Ma palun,“ lausus tüdruk vaikselt ja alistunult, „ärge minge!“

Aga järgmisel silmapilgul pidi Indrek juba kivil del olema, sest ta tundis päkkades teravat valu. See ta

arugi lõplikult selgeks tegi, nii et ta õieti mõistis, mis temaga sündis. Ta ei vaadanud kordagi tagasi, kui ta kodu poole sammus. Aga kodu olid kõik ukseid ja augud suletud, ning et ta ei tahtnud kõlistada ega koputada, siis pidi ta üle kõrge värava ronima. Aga see tundus praegu üsna kergena. Ta ronis nimelt tagahoovi, mille lõpul vana tühi kuur, kus mõned kood õlgi ja lahtist sasi maas: seal tahtis ta katsuda magada.

Kui ta Metslangiga mõne päeva pärast kokku sai, ütles see:

„Miks sa ära jooksid? Plika rääkis mulle. Küll oled sa süd ametu. Plika palub, aga tema hüppab läbi akna välja. Oleks sa näinud, kuidas ta veel pärast ki tõnnis. Sest naised on niisukesed, et kui nemad ise heast südamest tulevad ja sina läbi akna välja hüppad, siis tõnnivad, ja kui sina lähed ning nemad su läbi akna sisse lasevad, siis tõnnivad nad ka. Sellepärast peabki nende vastu pisut hea olema.“

Aga äkki ei huvitanud Indreku enam sõber Metslangi elutarkus, nagu polekski ta tema sõber, vaid mõni teab kes sootuks ükskõikne inimene. Ta ainult imestas, mida ta küll temas äkki oli huvitavat leidnud, kui ta oli temast eemale hoidunud paar aastat ja kui ta jäi temast eemale ka nüüd, nagu ta seda tundis selgesti. Kõik oli alanud linalakast ja hallist orikast, just neist kahest, sest kujutlusvõime oli aimanud siin asju, mida võib-olla polnud üldse olemaski, ja lõpu magas ta välja kuuris õlekubudel. Aga see kuur ja õlekood said millegi uue alguseks.

XXIV.

Indrek ei võinud midagi sinna parata, et ta veel kaua pidi sellest mõtlema, kuidas see tüdruk talle kurgu alla pugunud, nagu poevad kanapojad ema tiiva alla, ja kuidas ta pärast käed paludes tõstnud, kui tema avas akna, ronis aknalauale ja hüppas välja. Aga tüdruku esimene naeratus paar aastat tagasi võõraste-maja uksele, see oli ununud ja kustunud. Ehk kuigi ta veel tuligi meelde, siis näis see sootuks ükskõiksena, ja Indrek tundis, nagu oleks ilm jäänud seeläbi pisut vaesemaks. Üks rõõm oli ilmas vähem.

See mõtete ja tundmuste rodu valdas teda päeval ja öösi painasid teda unenäodki samas suunas. Päevad nagu mõjutasid öid ja ööd päevi. Ööd viskles ta sonides asemel ja päeval otsis ta paika, kus oleks ükski. Imelikul kombel ei tundnud ta oma üksindust kuski nii sügavasti, kui just selles vanas kuuris, kus ta oli õlgedes maganud oma südamest ühe ilusa rõõmu. Sellepärast hakkas ta siia hiilima, nagu kisuksid teda lapsepõlve-mälestused õlekoole istuma.

Need õled seisid siin vististi juba aastaid. Nemad kuulusid sinna ajajärku, kus härra Mauruse asutis oli alles töötanud täie auru all, nagu armastasid öelda Tigapuu ja Ollino, kui nad tuletasid meelde möödunud päevi. Siis oli õlgi ostetud poiste magadiskottide täitmiseks, sest härra Maurusele ei meeldinud madratsid, mida oli raske puhastada, kui nendega juhtus midagi. Aga magamisasemega juhtus ikka midagi ja sellepärast pidi võima teda kergesti puhastada. Õlgi võis iga poolaasta vahetada ja kotid vahepeal puhtaks

pesta ning läbi keeta, sellepärast armastas härra Maurus õlgi.

Aga olid tulnud teised ajad ja vanad unused üpris ruttu. Mälestuseks seisavad veel need õlekood ja lahutine sasi mööda põrandat laiali, mis osalt pehkinud, sest katus ei pea enam igalt poolt vihma. Üks ja teine kord satub mõni Tigapuu või Ollino hoosse ja jutustab möödunud pidudest metsas, jõel, jääl või tuletab meelde kontserte ja tantsuõhtuid, kui neilt küsitakse, miks on klassidevahelised seinad nõnda ehitatud, et neid võib lae alla kerida või muidu kõrvaldada ja muuta kogu hoone ühiseks saaliks. Jah, kui küsitakse seletust sellele või õlekubudele, millel armastab nüüd istuda Vargamäe Indrek, siis nad jutustavad mõnikord kadunud aegadest ning nende silmad löövad imeliselt särava, nagu räägiksid nad suurest rõõmust ja õnnest.

„Need ajad ei tule enam kunagi tagasi,“ kinnitavad nad alati, „sest pole enam neid poisse, pole neid õpetajaid.“

„Mis peaasi — vana ise pole enam endine, vana ise, see on peaasi,“ lausub härra Ollino ja käib norus peaga mööda tuba edasi-tagasi, kustunud pabeross hambais, käed püksitaskuis.

Indrek on neid jutte mitu ja mitu korda kuulnud ja tahes või tahtmata imestab ta, kuidas see küll on, et igal pool on paremad ja ilusamad ajad mööda, kuhu tema jõuab. Hea küll, siia ta tuli hilja, peaaegu täie mehena, loomulik, et ta siin pidi jääma hiljaks, loomulik, et paremad ajad juba möödas, ainult need mõned õlekood veel. Aga Vargamäel? Tuli ta sinna ka vanaalt? Kas ta ei sündinud õigel ajal nagu kõik teisedki? Ja ometi olid ka seal nagu ilusamad ajad möödas, kui tema jõudis sinna. Polnud enam nii palju ja nii suurtsusse, polnud enam jõeäärses padrikus nii palju pardipesi, polnud enam jões nii palju kala ja vähki, polnud Jõessaares enam nii peeni ja painduvaid kaski, kui oli olnud millalgi varemalt. Midagi seda ei olnud enam, nagu jääks maailm aasta-aastalt aina vaesemaks.

Omataolise vaesena Indrekki istus kuuris õlekool,

kuhu tema seltsiliseks ilmus pruuni- ning valgekirju kass valvama hiiri, kes krabistasid õlgedes. Õnnelik kass, mõtles Indrek, et ta pole sündinud Vargamäel: seal oleks talle juba enne kivi kaela seotud ja ära uputatud, kui ta silmad oleksid jõudnud avaneda ja ilmavalgust näha, sest vana Mäe Andrese arvates ei saa kirju kass ei hiirt ega varblast kätte, varitseb ainult lihaliua ja piimapüti järele. Aga siin valitsevad nähtavasti teised olud, sest kirju kass on juba kõrge vanaduseni elanud ja toidab end ikka veel ilusasti hiirtest, varblastest ja pääsukestest, kes pesitsevad siinsamas kuuris, kus aga keegi leiab endale paraja paiga.

Ükskord, kui Indrek jälle kuuri mõtles minna, kuulis ta sealt kellegi häält kõnelemas. Sõnadest ei saanud ta aru, aga hääletoon tundus manitsevana. Ta sahilju hiilis ta lähemale ja nägi lõpuks, et õlgedel istub kuue, seitsme või kaheksa-aastane tütarlaps ja hoiab kirjut kassi süles, õpetades temale korralikke eluviise. Aga niipea kui ta märkas Indrekut, laskis ta kassi minna ja põgenes ka ise — mitte püsti joostes, vaid imelikult roomates — kuuri nurka, mis seisis vastu naabriaeda. Seal lükkas ta lahtised lauatsad eemale ja läbi nõnda tekkinud pilu kadus ta. Indrek jäi talle üllatatult järele vahtima. Aga kui ta nõnda keset kuuri seisis, tundis ta, et keegi puutub tema jalga, ja alla vaadates nägi ta kirjut kassi, kes nühkis end tema püksisäärt vastu, visates pead ja saba selga.

„Ärge laske, ta karv on lahti,“ hoiatas lapse hääl kuuri seina tagant ja suured pruunid silmad piilusid läbi pilu.

„Miks sa ära põgenesid?“ küsis Indrek vastu.

„Ma mõtlesin, et sa täna ei tule, aga sa tulid,“ seletas laps.

„Tule tagasi,“ kutsus Indrek.

„Ei tohi, ma ainult salaja, see pole ju meie,“ seletas laps. „Enne ma käisin rohkem, aga nüüd ei saa, sina oled ees.“

„Kas sa mind tunnud?“ küsis Indrek.

„Miks ei, tunnen küll. Sina oled see pikk. Mollis

hakkas sind pikaks hüüdma ja nüüd hüüavad sind kõik nõnda.“

„Kes kõik?“ imestas Indrek.

„Meie kõik: ema, mina, Molli, Vanda, Paula, kõik, kõik, kõik.“

„Kes on Molli?“ küsis Indrek.

„Minu õde, kes muud. Tema on terve ja suur, käib õmblemas. Arnot pole kodu, tema tuleb harva, sest tema õpib lukussepaks. Kui mina terveks saan, siis lähen mina ka ära, mina siia ei jää, sest mis ma siin tegema hakkam, kui ma terve olen.“

„Mis sul siis viga on?“ küsis Indrek, kuna ta juba ise laudseinale oli lähenenud, mille vahelt tütarlaps piilus.

„Kas sa siis ei tea?“ imestas tütarlaps. „Minu jalad ei käi, mul on kargud, näe, seal põõsa ääres.“ Indrek kükitas lapsukese juurde teisele poole seina ja püüdis läbi prao vaadata. „Kui ma suuremaks saan, siis teeb jumal mu jalad terveks, kutsub ingli, ütleb: Tiina jalad on haiged, mine tee terveks. Ja kui see ingel ei oska seda teha, siis saadab ta teise ingli, saadab seni oma inglid, kuni tuleb niisuke, kes oskab haiged jalad terveks teha. Ingel tuleb tingimata, kui jumal käseb. Aga ta tuleb salaja, kui kõik magavad. Inglid tulevad ikka salaja. Tuleb, koputab ja küsib emalt — muidugi unes, sest ingel enam ilmsi ei küsi, ainult enne käisid nad ilmsi küsimas — tuleb ja küsib: Kus on see väike Tiina, kelle jalad on haiged? Ja ema näitab: näe, seal ahjunurga taga põrandal, seal ta magab oma koti peal. Aga see võib ka nõnda olla, et ingel ei koputa ega küsigi, tuleb ainult aknast või ukseprao vahelt sisse, sest jumal on talle enne kõik ära seletand, tuleb ainult sisse, tema võib oma tiivad nii väikseks teha, et pääseb igalt poolt läbi, tuleb, loeb issameie ja teeb terveks. Kui ingel tahaks sinna õlgede peale istuma minna, siis ei hakkaks ta naelu lauastest välja kiskuma, vaid tema paneks tiivad platti kokku ja tuleks lihtsalt läbi prao. Nõnda teeks ta, kui ta tuleks, sest temal pole ometi vaja lukussepaks õppida, nagu Arnol,

et need naelad siit välja kiskuda. Ja tuppa tuleb ta samuti, sest ega ta ometi sellepärast hakka uksti ja aknaid lõhkuma. Ta teeb mu muidu terveks, ma ei või ometi suurelt niisama kápuli ronida nagu nüüd väiksel. Mamma ütleb, et see ei kõlba, sest see pole suurel tüdrukul viisakas. Mina tahan ilma karkudeta, nagu Molli ja Arnogi. Nagu kõik, kes käivad püsti.“

„Iseenesestki mõista,“ ütles Indrek.

„Eks ole,“ kinnitas Tiina. „Ega siis minagi halvem ole kui teised. Ema lubas niikaua jumalat paluda, kui ta oma ingli saadab. Mina ise palun ka, me palume kahekesi, sest Molli ei viitsi, tema on laisk. Tema ütleb ikka: kes teda jõuab niipalju paluda, et ta sind kuulda võtab. Nii ütleb ta jumala kohta. Aga meie emaga palume edasi. Arno ka ei palu, sest tema õpib nüüd lukusepaks ja temal pole enam aega minu pärast jumalat paluda. Kui ema teda vahel sunnib, ütleb ta, et mis ta sest saab, et ta lukusepaks õpib, kui ta ikka peab jumalat paluma, parem ta siis ei õpigi lukusepaks. Nõnda et meie oleme emaga kahekesi, mina voodis kummuli ja ema voodi ees põlvili, nõnda palume meie iga õhtu ja iga hommiku. Minul jääb mõnikord vahele, unustan ära, kui ema meele ei tuleta, aga tema ei unusta kunagi, sest tema ütleb alati: kuis sa siis muidu endale jalad alla saad! Ja ega meie emaga enne ei jäta, kui mul jalad terved, mitte ei jäta, jumal peab nägema, et meil tõsi taga, ütleb ema. Ja Anne-tädi palub ka omas kodus. Tema elab teisel pool punast kirikut, surnuaia juures, kus palju ristisi. Oled sa seal käind? Mina olen. Seal on isa haud, ema viib sinna lilli... Nii et meie palume kolmekesi: ema, mina ja Anne-tädi. Kui ema rikkaks saab, siis on tal palju raha; selle eest võib lasta ta ka õpetajat paluda, kirikus paluda, sest see aitab veel rohkem. Aga nüüd ei ole emal raha ja meie oleme vaesed ning palume ise kahekesi. Tädi aitab ka, aga temale ema ei maksa, tema palub muidu, sest tema on minu ristiema.“

„Kus sa elad?“ küsis Indrek.

„Näe, seal, selles punase katusega majas, paistab

läbi aia. See on siin meie aed. Meie elame keldrikor-
teris. Meie peal elavad meie omad saksad; teises ot-
sas, kus keldrid, elavad võõrad saksad. Ema käib neid
passimas.“

Niisugune oli Indreku uus tutvus, mis muutus
peagi nagu sõpruseks, sest kui alguses Tiina tuli ju-
huslikult, siis hakkas ta varsti ootama ja valvama sil-
mapilku, millal Indrek ilmub põhuhoonesse. Ja see
omalt poolt ei teinud õnnetule tütarlapsele vähimatki
takistust temaga kõnelemises või tema lähedusse tule-
mises. Varsti läks ta ise kuuri nurga juurde ja lük-
kas lahtikangutatud lauaotsad eemale, et Tiina võiks
vabamalt sisse ronida. Oli kergem kuulata lapse unis-
tusi jalgest, kui tallata peajus tuikavaid mõtteid hil-
jutistest elamustest. Oli millegi pärast imeline hea
kuulda usust jumalasse, sest temas kahtlemisest oli ta
kuulnud juba küllalt.

Kui nad ükskord jälle kahekesi nõnda vestlesid —
see oli õhtu eel — tõusis vesikaarest kõuemürinaga
must pilv, mida läbistasid aeg-ajalt vinkavonkalised
piksesähvatused. Päike pidi olema alles ülal kõrgel,
aga ilm läks äkki pimedaks, nagu saabuks öö. Kogu
linnale langes põnev vaikus. Pääsukesedki häälitse-
sid oma poegi toites nagu poole nokaga. Kõik ootasid nagu
millegi ähvardava lähenemist. Tuul suri sootuks. Õhk
oli kuum ja lämmatav, nagu hõõgaksid vanad laudsei-
nadki rammestavat uima.

Indrek ja Tiina istusid kuuri värava kõrval nõnda,
et võiks vaadelda lähenevaid piksevälgatusi ja siis tä-
hele panna, kus ja millal algab kõuemürin. Aga kuna
see ikka suurema hooga lähenes, tikkus tütarlaps Ind-
rekule aina ligemale.

„Ma kardan,“ sosistas ta. „Molli kardab ka, aga
Arno ei karda. Kui müristab, poeme ikka tema juure.
Aga kui Arnot ei ole, siis olgu ema, muidu ei või. Ema
ütleb küll, et tema ei karda, aga mina ei usu seda. Ta
ainult ütleb nõnda meie pärast, sest meie Molliga kar-
dame. Meie julgustamiseks ütleb ta. Kui meie tahame
välgu eest voodi pugeeda ja pead padja alla matta, kut-

sub ta meid ikka oma juure. „Tulge parem siia: kui lööb, sureme kõik korraga,“ ütleb ta. Aga miks ta ütleb nõnda, kui ta ei karda? Kardab ju, eks? Kas sina ei karda?“ küsis ta Indrekult.

„Ei,“ vastas Indrek.

„Päris tõesti?“ usutas tütarlaps.

Ja kui Indrek oli andnud kinnitava vastuse, ütles Tiina:

„Siis tulen ma välgu eest sinu sülle, kui ta ligidale jõuab. Ja tead, miks ma teda nii väga kardan? Kardan, et lööb mu surnuks ja mul on vigased jalad. Oleks jalad juba terved, siis poleks sest ühti, las lööb surnuks; aga nüüd ei või, sest siis lähen ma taeva vigaste jalgadega, sellepärast. Las jumal teeb ennem jalad terveks, tulgu välk siis, tulgu või selsamal päeval, kui mu jalad terveks saavad. Aga miks jumal meid nõnda välguga hirmutab, kui ta igakord ei löö? Miks? Ema ütleb, et meie patu pärast. On see õige?“

„Küllap ta on, ega siis ema muidu,“ arvas Indrek.

„Siis on minu jalad ka patu pärast sihuksed?“ küsis Tiina.

Enne kui Indrek jõudis vastata, sahistas esimene tuulepuhang puies ja kargas väravast sisse. Temaga ühes sähvatas välk, millele järgnes raksatus, mis põrutas esimesed harvad, jämedad vihmatibad taevast ründavast pilveservast. Ehmunult karjatasid pääsukesed: „Mis teed? Mis teed?“ ja Tiina oligi juba Indreku süles. Aga samal silmapilgul kostis naisterahva hää, mis kutsus Tiinat.

„See on Molli,“ sosistas tütarlaps ja pugesi Indrekule lähemale. „Oleme vagased, las ta hüüab.“

Aga hää tuli ruttu lähemale ja peatus laudseinataga.

„Tiina, kus sa oled, et sa ei vasta?“ küsis hää ja kaks silma piilusid läbi praou. „Tule koju, vihma hakkab sadama, tule ruttu!“

Samal silmapilgul sähvatas välk uuesti ja ühes raksatusega valas vihma kui oavarrest.

„Tule koju,“ käskis hää, „ma saan muidu märjaks.“

„Ma ei tule, sest sa kardad,“ ütles Tiina nüüd. „Ma olen Pika süles, tema ei karda. Tule ka siia vihmavarju, tema ei karda sugugi.“

„Aga Tiina!“ hüüdis hää. „Kas sul häbi ei ole? Tule silmapilk, muidu saab ema kurjaks.“

„Ei tule,“ vastas Tiina. „Las välk läheb mööda, siis tulen. Sina tule seniks siia.“

„Nüüd tõusis Indrek ühes lapsega üles ja läks seina äärde, kust tagant räägiti.“

„Vabandage, preili,“ ütles ta, „aga te peaksite tõepoolest siia vihmavarju tulema, kui see võimalik oleks, muidu olete varsti läbimärg.“

„Ma olen räästa all, siia ei tule vihma,“ vastas neiu.

„Tule, tule, Molli,“ mangus Tiina, „siin on hea, sest siin me ei karda.“

„Armas laps, ei või ju, ema ootab toas,“ ajas neiu vastu.

„Aga nõnda saate ju kaelani märjaks, kallab kui toobri servast,“ ütles Indrek.

Lõppes viimaks sellega, et vanem õde ronis lauast vahelt, mida Indrek aitas postist eemale hoida, nooremale õele järele ja nõnda ootasid nad kolmekesi vihmavalingu lakkamist.

„Istu aga meile lähemale,“ ütles Indreku süles asuv õde Mollile, „sest meie kahekesi ei karda.“

„Tõepoolest, preili, istuge lähemale, kui te kardate,“ ütles Indrek.

Nõnda siis nihkusidki need kolm iga kõueraksatusega aina koomale, nagu tahaksid nemadki kõik korruga surra, kui pikne peaks tabama. Aga vaevalt mõtles ükski neist praegusel silmapilgul surmast, vähemalt Indrek mitte. Tema mõtles sootuks midagi muud. Tema mõtles sellest, et seda neitut, kes tema kõrval istub õlekool, on ta varemaltki näinud. Tema teab seda sellepärast, et selles neius on midagi, mis köitis tema tähelepanu esimesest silmapilgust saadik, nimelt — imelik vormide ümmarikkus. Ümmarikud mustad silmad, ümmarik nägu ja ümmarikud selle osadki — lõug,

palged, otsaesine, isegi nagu nina, ümmarik pea ja kael, ümmarikud õlad, käsivarred, piht ja puusad. Ka kõnnak ja hääled oleksid nagu ümmarikud; Indrekule tundub see nõnda, kui ta tema liikumist näeb ja tema rääkimist kuuleb. Tema ise ja ka temas endas nagu veereb kõik suure ümmarikkuse tõttu. Indrekule näib peaaegu imelikuna, et midagi nii ümmarikku püsib tema kõrval õlekool ja et ta ei veere kuhugi ära. Iseasi sellega, kes tema süles, sest see tundub kondisena ja nurgelisena, eriti need viletsad ja pikad jalad, mis ei taha kõndida.

Indreku ümmarikkusenautimist segas naisterahva hädaline hääled, mis hakkas kostma läbi vihmaplädina ja sahina. Neiu tõusis seda kuuldes püsti ja läks kuuri tagumisesse nurka, kust püüdis hüüdvale häälele vastata. Varsti õnnestuski tal hüüdjat rahustada ja nõnda võis ta oma endisele paigale tagasi tulla, liiatigi kuna ju väik uuesti sähvatas ja raksatus halli taevaruumi läbis. Kaua pidid nad ootama vihma vähenemist. Näis, nagu võiks tööpoolest enne õhtupimedus saabuda, kui rauged sadu.

„Meie tunneme teid ammugi,“ ütles neiu, kui ta oli nihkunud juba Indrekule vastu külge, võttes õe lõdvad jalad oma rüppe, et nõnda nagu paremini kõita end noormehega.

„Saabastest ja pükstest,“ lisas Tiina selgituseks juurde.

„Pea sina oma suu,“ ütles Molli õele.

„Soo, või saabastest ja pükstest,“ imestas Indrek.

„Me ju muud oma aknast ei näe, sellepärast,“ selgitas Tiina.

„Jah, meil on ju keldrikorter ja pisitillukesed aknad,“ ütles neiu nüüd. „Kui keegi läheb meie akna eest mööda, ei näe meie muud kui aga jalgu, ehk olgu siis et paned pea üsna ruudu ligi, pöörad viltu ja vaatad nõnda, siis näeb rohkem. Muidu ei näe. Ainult kui teiselt poolt uulitsat minnakse, siis paistab kõik. Aga või siis kõik teiselt poolt lähevad ja või sa alati nina vastu ruutu surud...“

„Mina ronin ikka aknalauale ja vahin sealt, nõnda paistab paremini,“ ütles Tiina Indreku süles ja vahtis ülespoole, nagu istuks ta ka praegu oma toa aknalaual.

„Ega kõik pole sinusugused pääsupojad,“ vastas Molli õele ja jätkas siis endist juttu: „Jah, paistavad ainult jalad põlvist saadik või natuke kõrgemalt, mitte rohkem. Nõnda oleme õppinud möödaminejaid tundma jalgadest, saabastest, pükstest, mantlihõlmadest, kleitidest, kepist, vihmavarjust, kõnnakust, kuidas keegi jala maha paneb. Sellest kõigest tunneme meie möödaminejaid. Esteks oli küll hirmus, sest kui papa alles elas, oli meil teine korter, mitte niisuke. Siis elasime teisel korral. Aga nüüd oleme juba harjunud ja on isegi väga huvitav. Näed jalgu ja katsud mõelda, misuke nagu neil võiks küll olla. Vaatad saapaid ja katsud aimata, mis müts või kübar. Möödad silmaga säärted ja sammude pikkust ning ütled kohe: see on vist niisuke või niisuke. Vahel lähvad jalad paari kaupa, siis vaatad, kas on nad noored või vanad. Kui vanad, siis las nad lähvad pealegi, sest kuhu need vanad jalad paari kaupa ikka lähvad. Aga kui noored, siis hakkad arutama, hakkad mõtlema ja võid nõnda kas või pool tundi mõelda, kuhu küll läksid need kaks paari noori jalgu. Paistab ju kohe, kas lähvad mees ja naine või amiseerijad, sest nende jalad astuvad hoopis teisiti. Ja kui siis vahel kostab veel naer või mõni sõna, siis teame kõik. Kollased ja lakid läksid täna mööda, ütlen ma mõnikord emale, ja kollased ütlesid tasakesi lakkidele: „Homme siis“ ning lakid vastasid: „Kell kaheksa“. Aga teate, mind teevad inimeste jalad juba nukraks. Käivad ja käivad teised mõni aeg üheskoos, amiseerivad ja naeravad ja siis ei käi enam, lähevad üksinda. Vahel kaovad mõlemad paarid, ei lähe enam kunagi meie akna eest mööda ja siis mõtlen ma: kuhu nad küll on saanud? On nad läind teise uulitsasse, teise linna, kuhugi võõrale maale, võib-olla surnuaiale, nii et mitte kunagi ei näe neid enam oma aknast. Eks ole see kurb?“

„Ja muidugi, see on väga kurb, kui tuttavad jalad

ei lähe enam kunagi mööda," arvas ka Indrek ja märkas äkki, et lapse pea oli raskelt tema rinnale vajunud. „Magab," sosistas ta õele, kes hoidis lapse jalgu.

„Süles hea soe," arvas neiu ja lisas sellele juurde, mis pani Indreku peaaegu võpatama: „Preili Maurus ei läind kunagi meie akna eest mööda, vaid ikka teiselt poolt, nii et paistis üleni. Ma nii ootasin, et ta läheks meie poolt küljest, tahtsin nii väga tema kingi ja sukki lähedalt näha, aga kunagi ei läind ta. Kui ta tuleb Saksamaalt tagasi, ehk läheb ta siis."

„Teie siis tundsitate teda?" küsis Indrek ja äkki tundus tal kuidagi imelikuna, et ta istub praegu siin, hoiab seda võõrast last süles ja kuulab selle ümmariku neiu lobisemist. Tal tuli nüüd meelde, et ka Ramilda oli rääkinud millestki ümmarikust, aga millest just, seda ta enam ei mäletanud.

„Meie tunneme teda juba ammugi," ütles neiu. „Ta oli nii kena. Eks olnud? Kõik armastasid teda. Poisid olid nagu hullud tema järel."

„Kust teie seda teate?" imestas Indrek, nagu oleks ta nõus, et ka tema oli nagu hull preili Mauruse järel. Ja niipea kui ta seda oli öelnud, lausus ta endamisi: „Õige! Ümmarik igavene, ümmarik igavene elu, ümmarik elu. Aga kuidas võis elu olla ümmarik, kui preili Maurus on Saksamaal ja tema istub nõnda siin? Elu peab olema vististi nurgeline."

„Meie teame kõik," rääkis neiu edasi. „Jürka kaudu, tema jutustab. Mitte meile, vaid kellegile teisele ja meie kuuleme sellelt, nii et saame teada. Aga juba siis, kui me polnud midagi kuulnud, ütles ema alati: Küll seda preili Maurust vist armastakse. Kust sina seda tead? küsin mina. Vaata, kuis ta kõnnib, kuis ta astub, ütleb ema. Keha nagu vedrude peal ja pea nii püsti. Ei see muidu nii ole, kui ainult, et teda armastakse. Teate, mis mina siis tegin, Mina katsusin ka nõnda kõndida nagu preili Maurus, et kõik näeksid ja usuksid, et ka mind armastakse, aga ma ei saand nõnda, tänapäevani ei saa. Ema ütles mulle siis: ära parem katsugi, sest ei tule midagi välja. Las tuleb enne ar-

mastus, muu tuleb muidugi. Eks näe, kuis ta siis kõnnib, kui ta ükskord koju tuleb. On ta väga haige?"

„Ma ei tea," vastas Indrek ja ta tundis, kui imelik see on, et ta nõnda pidi vastama. Natukese aja pärast lisas ta juurde: „Vihm hakkab juba üle minema."

„Jah, müristamine läheb juba kaugemale," vastas neiu ja rääkis siis edasi, vahtides oma ümmarikkude silmadega pimedikus Indrekule otsa: „Küll ta Saksamaal terveks saab. Meie saksad saavad Saksamaal ikka terveks. Uskuge või ärge uskuge, aga kui preili Maurus ära sureks, siis nutaks minagi hea peatäie. Mulle ta nii väga meeldis. Kui mu meel oli vahel kurb ja ma nägin preili Maurust teiselt poolt mööda minevat, mõtlesin ma: mis ikka nii väga kurvastada! näe, preili Maurus läheb alles röömsalt mööda. Ja nõnda saingi ma röömsaks. Ja nüüd mõtlen ma mõnikord: kas Saksamaal peaks ka keldrikorterid olema, nii et preili Maurus võiks ka seal mõnest aknast mööda minna. Mis te arvate, kas on Saksamaal? Ema ütleb, et seal sihuke ei tehta."

„Ehk tehakse," arvas Indrek.

„Mina ka arvan, et tehakse," ütles neiu, „ja mul on sellest nii hea meel, et Saksamaal on ka keldrikorterid. Mõni inimene kohe on niisuke, et sa tahad, et ta elaks ja oleks. Preili Maurus on üks niisuke. Kas teie ka vahel mõtlete tema peale?"

„Mina?" küsis Indrek peaaegu kohkudes.

„Teie ja teised, kes te seal olete," vastas neiu.

Indrek tõmbas kergemalt hinge, aga imestama pidi ta tõesti selle üle, kui vähe oli ta kuulnud möödunud aja jooksul Ramilda nime. Oli sündinud nagu ikka: mis silmast, see südamest.

„Palju on ju uusi, kes teda ei tunnegi," ütles Indrek.

„Aga need, kes teda tunnevad — teie, Tigapuul, härra Ollino ja teised?"

„Neid kõiki teate teie?" imestas Indrek, ilma et oleks vastanud küsimusele.

„Aga muidugi," vastas neiu. „Tigapuul on alati

kontsad viltu, teda tunneme sellest ja ütleme: näe, Viltu läheb. Härra Ollinol on pruun palitu, tema nimi on Kõrb. Ka Vainukägu tunneme, sest tema on ainuke, kelle pükstel on viik ja saabastel vik. Nõnda hakkasimegi teda hüüdma viksitud viik või viigitud vik, ükskõik kuis juhtub.“

Vihm jäi täiesti üle. Ainult laudseina taga aias krabises alles puielt sadada, kui tuli tuulepuhang. Sealtpoolt hakkas ka uuesti hüüdma hääl kostma.

„Ema,“ ütles neiu tõustes ja näidates magavale lapsele lisas juurde: „Mis ma temaga teen? Ema süles jääb ta ka alati müristamise ja välguga magama.“

„Mina võiksin ta koju tuua, aga ma ei pääse ju kustki läbi,“ arvas Indrek.

„Küllap me läbi pääseme,“ vastas neiu, „lauad võib eest ära lükata. Ja meie saksu pole kodus ka, kõik suvitamas, nii et võib küll.“

Nõnda pugeski Indrek, magav laps süles, neiu tehtud august läbi, et mööda tilknevate õunapuude alust maja juurde minna, aga kui lapse paljastele sääretele langesid mõned külmad veepiisad, ärkas ta üles.

„Kus ma olen?“ küsis Tiina silmi avades.

„Pika süles,“ naeratas Indrek talle vastu.

„Enam ei mürista?“

„Ei mürista ega löö välku ja nüüd läheme koju.“

„Olge head, siit alla,“ ütles neiu, kes ees kõndis. „Hoidke et ei komista ega pead kinni ei löö — siin on nii madal ja pime.“

Aga polnud parata, Indrek ei osanud oma pead küllalt langetada ja sellepärast tonksas ta temaga paar korda millegi vastu. Samuti puudutasid tema õlad ja küljed midagi. Nagu pärast selgus, viis kitsas kivi-põrandaga koridor põiki maja alt läbi, jättes pahemat keldriruumid ja paremat esiti pesuköögi ning siis kobarahva korteri, mille väikesed aknad vaatasid tänavale, nagu jutustatud. Eluruum oli laudseinaga kaheks jaotatud, ukseaugul ripnesid punakaspruunid riided. Esimeses toas oli hallika võõra alt siin-seal

paistvaist punastest kividest ahi, mille suu ees keedukoht.

Indrek otsis silmadega paika, kuhu laps panna.

„Ehk tulete tahapoole,“ lausus neiu ja lükkas ukseaugult riided kõrvale, aga juba järgmisel hetkel laskis ta riided uuesti langeda ja jäi lahutatud käsil ukse ette seisma ning ütles naerdes: „Ema noalaev on laeni täis, sinna ei või. Pange ta siiasamasse.“

Indrek asetas lapse ahju äärde õlgpõhjaga toolile.

„Palun, istuge ka ise,“ ütles neiu ja pani talle pehme tooli, mille ta tagaruumist toonud. „Meie maja au ja uhkus,“ lisas ta naerul juurde, tähendades toolile. „Sellel istuvad ainult meie armsad külalised.“

„See on papa tool, kui ta elas,“ seletas Tiina. „Mammal oli ka niisuke, aga see läks katki, koid sõid jalad alt ära; nüüd on ta kuuris. Põhi on, aga jalgu ei ole — koid põhja ei söö.“

Tuli ka ema sisse ja jäi ukse alla seisma.

„See on nüüd see Pikk, sa tead ju!“ hüüdis Tiina talle vastu, enne kui ükski sai tutvustamiseks midagi teha. „Tema tõi mu süles koju, aga vihmatibad äratasid mu üles.“

„Teid, härra Paas tunneme juba ammugi,“ ütles emand Vaarmann ja naeratas ise nõnda, et iga vähegi asjatundja pidi taipama, et ei tema ise ega tema lapsed kuulu õieti siia, vaid kuhugi mujale, mis palju peenem ja parem. „Teist on meile niipalju räägitud, teist ja preili Maurusest.“

„Imelik,“ lausus Indrek kohmetunult ja tal oli hea meel, et toas valitses videvik, sest muidu oleksid võinud teised tema punastumist näha.

„Jäite siis siia ukse alla,“ ütles emand Vaarmann hädaldavalt, „oleks ometi kutsunud võõra tahapoole.“

„Ma tahtsin kutsuda,“ vastas neiu; „aga noalaev on ju laeni täis.“

„Ah jumal, minu noalaev!“ kaebas ema nagu käsi ringutades ja pöördus siis Indreku poole vabandust otsima: „Kui teie teaksite, mis häda mul nende kahega on. Kuhu midagi võtavad, sinna jätavad. Ja minul

aga korjata ei ole, pole muud kui kiian aga tahapoole, et saaks ukse allagi ruumi enesele ja teistele, kes vahel sisse astuvad. Ja neid närusid ja kodinaid on kohe nii palju, et sa ei tea, kuhu nad mahutada. Selga panna ei ole, aga korjata ja koristada, nii et väsid. Ei seda hullu tea, kas teiste juures ka nõnda peaks olema."

„Härra Paas,“ ütles vanem tütar, „teie peaksite meie ema tundma, siis oleks teil kõik kohe selge. Tema ei viska nimelt midagi ära, ei anna midagi kontsu-kaupmehele, vaid aina korjab, sest tema ütleb, et majakohas ja lapselises peres läheb kõik tarvis.“

„Aga lähebki ju,“ kinnitas ema, kuna tütar edasi jutustas:

„Tahate, ma näitan teile, mis kleita, põllekesi, sukki ja kingi ma kandsin nelja-, viie-, või kuue-, seitsme-aastaselt. Kõik need räbalad on kusagil alles. Ja kui Tiinal tuju tuleb, siis kougib ta nad kusagilt kotist või korvist välja ja kannab nad keset põrandat.“

„Aga ärge sellepärast, härra Paas, arvake, et meie nii mustad oleme. Meie oleme väga puhtad ja ontli rahvad. Sest kui meie kord kätte võtame ja toas tuulutama ja tolmutama hakkame, siis teeme niisukse remondi, et akendest tõuseb kui korstnast uulitsale. Ja pärast plitsib ja klantsib siis kõik, ka kastialused ja kapitagused. Tiina paneme siis voodi või laua peale, las kõlmutab seal oma jalgu, meie Molliga laseme käed käia. Kui te siis siia sisse astuksite, saaksite meist palju parema arvamise kui täna. Aga pärast läheb jälle kõik vana rada: Mollil käib õmblemas, õmbleb ka kodus ja mina passin saksu või pesen ja triigin pesu, Tiina, see kisub kaltse põrandale, sest mis ta muud peakski tegema oma jalgega. Kõik läheb nõnda, kuni tuleb uus remont. Vaese inimese asi, kõik on ui-ai. Aga enne, kui mu mees alles elas...“

Ja nüüd algas see, ilma milleta ei saanud emand Vaarmann lõpetada ühtegi seletust, algas jutustus endisest elust, mis paistis mälestuses otse kuldsena. Ei olnud seal ainustki häda, ainustki puudust ja ei leidunud ühtegi soovi, mida poleks olnud võimalik täita.

Mees oli peenike puusepp, peaaegu saksa tisler ja raha teenis ta küllalt, niipalju kui neil kulus. Tuttavadki olid neil ainult peened inimesed, kõik ametmehed, mitte ainustki musta ega päevatöölist, aina kingsepad, puusepad, sadulsepad, rätsepad, ja üks voorimees, kes ise käis sõidus kahega, poiss ühega. Mõnikord suurtel pühadel käisid nad vanamehega kahekesi isegi saksa jutlusel, sest tema ise oli saksa keelt õppinud koolis, vanamees ametis. Aga siis tuli surm ja nende elu lõigati nagu pussiga pooleks. Kas emand Vaarmann veel kunagi oma elu poolitatud kohast võib jätkata, jumal seda teab. Võib-olla, et laste kaudu, jah, see võib olla, et laste kaudu saab ta veel kord oma elu jätkata. See aga, mis ta praegu elab, pole tema elu, tema pole selleks loodud ega ka kasvatatud.

Indreku esimesele külaskäigule järgnesid varsti teised. Kuigi tal polnud põhjust selle tutvusega uhkustada, ometi oli tal hea meel, et oli väljaspool koolimaja ükski paik, kuhu võis mõnikord jalad sisse pista. Suuremal hulgal õpilastest polnud sedagi.

Imelikult mõjus see tutvus. Täni oli Indrek ennast tundnud kivitänavail võhivõõrana, ainult linnast väljas, põldude vahel või metsas leidus nagu midagi kodust. Aga nüüd muutusid omasemaks ka valgustatud uulitsad ja nende serva ritta laotud majad, eriti siis, kui ta hiilis õhtul salaja hoovivärvast välja, et kohata ümmarikku Mollit. Jah, nüüd sai kogu linn palju omasemaks ja kodusemaks. Nüüd seltsisid tänavatega, nende nurkadega, laternaga kuskil maja ees, mingisuguse linnataguse jalgrajaga, puisteega, ühe või teise vaatega linnale, mida nad üheskoos nautinud, raekoja kellalöökidega, valgustatud poekendega ja palju muuga muljed ja mälestused, ühed jäädavamad, teised möödaminevamad. Lisaks tuli veel midagi, mis süvendas Indreku vahekorda linnaga ja tema kivitänavatega. Algas sellest, et kui Indrek mõnikord Vaarmannide juurde ilmus ühisele jalutuskäigule minimeks, siis Mollil ennast parajasti mukkis ja klanis, nagu ta ise ütles.

„Linnas peab, muidu ei saa,“ seletas emand Vaar-
mann osalt nagu tütre vabanduseks, osalt nagu Indre-
kule näpunäiteks. „Kõik noored, olgu mehed või nai-
sed, peavad linnas oma välimuse eest hoolitsema, sest
see on haridus.“

Ja ta laskis pilgu riivata Indreku kodukootud rii-
deid, kulunud saapaid ja kraed, mida kantud juba nä-
dal aega. Molli riietus oli selle kõrval otse pidulik ja
pühapäevane. Tahes või tahtmata tuli nüüd Indrekule
meelde härra Molotov, kes nende klassis oli vahetanud
pesu, enne kui läks tütarlastekooli tundi. Nüüd oli
tema ise naistega samas hädas nagu see söimuanumgi.
Ka tema pidi vististi hakkama talitama oma õpetaja
eeskujul ja muretsema omale paberist pesu, nagu tegid
seda paljud teisedki. Eriti suur kunstnik sellel alal
oli Vainukägu, sest tema kandis paberist kraesid ühe
nädala ostupuhtusega, teise nädala iseoma puhastuse-
ga, mida ta oskas imeliselt teha. Tema käest peab õp-
pima, mõtles Indrek. Paberist alustega oli halvem lugu
need olid ainult ühelt poolt riidega üle tõmmatud ja su-
vel soojaga, kui ihu kippus higistama, läksid nad peagi
pehmeks ja pudedaks ning võisid krae kaela ümber
jätta, ise aga pisut allapoole nihkuda. Jah, seda võisid
nad hirmus kergesti teha. Sellepärast juhtuski sage-
dasti nõnda, et kui kenad pühapäevased poisid sama-
suguste neiudega läksid linnast välja jalutama, kus
vaba voli jooksmiseks ja hullamiseks, siis poisid kõn-
disid, nagu oleksid nad küünarpuud alla neelanud,
kuna aga neid nende ümber ketast löid, jooksid ja kil-
kasid. Asjasse pühendamatu võis sellest vaatamängust
sootuks vale arusaamise omandada. Ta võis arvata, et
siin on naine see, kes „mehkeldab“, ning et kenad pü-
hapäevased poisid ei tee midagi muud, kui aga oota-
vad, millal ja mis nüüd tuleb või lahti läheb. Aga töö-
poolest sündis kõik ainult sellepärast nõnda, et poisid
kartsid higistada, sest nad kandsid peent paberist pesu.
Seda teadsid muidugi ka neid ja sellepärast tegid nad
kõik, mis nende oskuses ja võimuses, et looduseseadu-
sed oleksid täidetud.

Indreku seisukord Molli kõrval oli eriti raske sel-
lepärast, et neiu oskas ei millestki ikka midagi teha,
kui tõusis tarvidus ehtida. Mõni tühine lindike, paar
lokikest või lillekest, ja juba näiski Molli ehituna, nii
et Indrek kippus tema kõrval punastuma, sest tema ei
osanud iseenda välimusega midagi peale hakata, kuigi
ta seda oleks kõigest südamest tahtnud. Aga siin asus
talle Molli oma naiseliku oskuse ja kavalusega appi.
Ta peatus nagu juhuslikult kuski akna taga, kus sei-
sid lõpmatus reas maniskid, kraed, kaelasidemed, pük-
sikandmed, kindad, taskurätid ja muu kribukrabu, juh-
tis ühele või teisele noormehe tähelepanu ja kinnitas
lõpuks, et see pole kuigi kallid ning annab kaua kanda.
Enesestki mõista, et Indrek omandas nii mõnegi neist
asjust, mis polnud kallid ja pidid andma kaua kanda.
Mõnikord tõusis tal isegi imeline iha, heita endast
kõik, mis tuletas meelde Vargamäge ja tema ümbrust,
saada sootuks uueks inimeseks ka välimuselt, nagu ta
arvas end päev-päevalt saavat sisemiselt.

Side sünnipaigaga kippus tahes või tahtmata lõd-
venema, ei kirjutanud tema sinna ega saanud kirju ka
sealt, nagu poleks üksteisele enam midagi öelda. Sü-
gise poole suve tuli vend Andreselt esimene kiri, mil-
les seisis, et ka tema jätnud koju käima-sõitmise katki,
kuigi ta varemalt sõita oli lubanud. Tähendab, ka tema
jääb võõraks, mõtles Indrek nagu rahulolemisega, et
tema pole üks, kes kodukohast võõrdub. Andres pole
sellepärast sõitnud, et kodu hakatakse teda usutama,
kas ta pärast kroonut Vargamäele tagasi tuleb või
mitte. Aga tema ei taha minna, sest tema tunneb nüüd
ilma ja elab „Poolamaa põhjas“, kus on kõige ilusamad
neiud. „Seda ütlen ma ükspäinis sinule, armas vend,“
kirjutab Andres, „sest sina oled ise ilma näind ja oled
koolitud ja tead, mis on kodu ja meie Vargamägi, kus
me üheskoos kasvasime ja karjas käisime ja tööd murd-
sime, sina vähem, mina rohkem, ning kus ikka veel ela-
vad ja hängeldavad meie isa ja ema ja väiksed õed-ven-
nad. Sest minul on omad plaanid ja, kui need täide
lähvad, siis oh jumalaga Vargamägi; aga kui nad täide

mitte ei lähe, siis ei tea mina mitte, sest see on üks raske asi. Ja seda kirjutatakse ainult sinule ja ei mitte teistele, et sa teaks, et mina olen sinu vanem vend ja et ära heida meelt, sest ka minul pole roosiaed sõtkuda. Aga mina tahan kõigile näidata, et ka Vargamäelt võib mehi tulla, kes on tõesti mehed oma rammuväega. Kui siis sinu käest küsitakse, et kas mina olen sinule kirjutand, siis ütle, et kirjutas ja ütles, et ei saa tulla, sest manöövrid ja muud niisugused asjad, sest meie ei söö mitte muidu siin kroonuleiba, vaid sööme seda oma palehigi sees. Nõnda kirjutatakse neile, armas vend, ja jää jumalaga ilma käe andmata ja silma nägemata, sest Poolamaa pole Jõessaares ja siit on palju maad, enne kui hakkab paistma kallis kodumaa, kus me kõik oleme sündind ja kasvand. Aga Kassiaru Maalist kirjutasiid nad mulle, et see ajab juba pulmi püsti ja et käind teine meie Liinet pruuttüdrukus kutsumas ja et Liine pole läind, sest tema ja kõik teised arvavad muidugi, et mina peaks Maaliga pulmad püsti ajama. Aga nemad ei tea, et mina olen nüüd ilma näind ja kaugel käind ja et mis on üks Kassiaru Maali, kui oled nii kaugel käind ja niipalju ilma näind, sest siin on terved ploomipuumetsad, nagu meil kodu sigadekopli lepik, nii et aja kohe just niipalju suhu kui läheb, ja ei ole aega kivisigi seest välja võtta, vaid las minna kogu kupatusega, sest ega nad suuremad ole kui soolasilgud, aga neid võisin ma ju väga hästi tervelt alla neelata, nagu sa tead. Sellepärast siis head õnne ja tervist, kuni näeme teineteist lihasilmaga ja võime vennalikult kätt anda, nagu kaks armast venda, sest mina pean sinu ema ka oma emaks ja tema on mind oma rinnaga imetand, kui minu oma ema ära suri, keda ma enam sugugi ei mäleta, ja sellepärast ongi mul ainult üks ema, keda tunnen, see on sinu ema, kes oleks nagu minu päris ema. Ja ma kirjutasin temale ja ütlesin, et oh armas ema, ära muretse nii väga palju seal kaugel ja kallil kodumaal, kus on Vargamägi, sest küllap me saame veel kõik paremaid päivi näha, las aga mina viin oma lootused täide, mis on alles vaka all nagu küünla-

tuli, sest mina ei taha neist veel rääkida ja see oleks liig vara, kui ma neist juba nüüd räägiks. Ja seda pead sa teadma, kallis vend, et Kassiaru Maali ajagu pealegi pulmad püsti, kui ta tõesti tahab, mida aga mina ei usu, vaid tema ainult tahab hirmutada, sellepärast ta Liinetki käis kutsumas, sest minust tema võtjat siin Poolamaa põhjas niikuinii ei saa, kus on kõige ilusamad neiud ja kust sulle saadab kallist rahu ja tervist sinu armas vend Andres.“

Luges Indrek venna kirja esimest, teist või kolmat korda, ikka ei pääsenud ta imelikust rusuvast tundmusest. Kirjutas vend ploomimetsast nagu sigadekopli lepikust, Kassiaru Maalist, kes ajab pulmi püsti, Poolamaast, mis pole Jõessaares, või jumalagajätmisest ilma silma nägemata ja käe andmata, — ikka kippusid talle silmade ette isa kõnksus sõrmed, mida ta mineval suvel tähele pannud lakaotsal. Ja alles esimest korda arvas ta täies ulatuses taipavat, mis tähendab isale, emale, kogu Vargamäele, kui vend peale kroonuteenis-tust sinna tagasi ei pöördu. Õed läksid, tema ise läks, Andres läheb ja ka Ants ei mõtle jääda, nagu oleks õnn igal pool mujal, mitte aga kodu. Ja siis veel see Kassiaru Maali, kes ajab pulmi püsti! Indrek tundis teda vaevalt, aga ometi puudutas tema nimi teda kuidagi valusalt. Andrest ja Maalit peeti teineteisele nagu looduks. Kõik ütlesid lausa, et kui Andres ei lähe tagasi Vargamäele, siis ainult sellepärast, et ta on valinud Kassiaru, kuhu läheb koduväiks, sest Kassiaru on parem ja suurem kui Vargamäe. Ja juba paari aasta pärast viskab vend kõige peale käega, teda ei huvita enam kuigi palju ei Kassiaru ega tema ainuke tütar ja pärija, sest vend on ilma näinud, nagu ta ise kirjutab, ja tema elab Poolamaa põhjas, kus kõige ilusamad neiud. Liiga ruttu ja kergelt näis sündivat kõik laias maailmas, mitte nõnda nagu kodu, seal soode ja rabade taga. Ainult seal tundus, nagu aimaksid inimesed endas tõesti igavikku ja nagu talitaksid nad sellekohaselt.

XXV.

Venna kirjast saadud meeleoluga algaski tänavune õppeaasta. See meeleolu harmoneeris kogu seisukorraga, sest neist lootusist, millega Indrek kevadel linna jäänud, teostus suve jooksul naeruväärt vähe: tunnid kadusid varsti ja lugemine ning õppimine taganes tühiste seikluste ja uute tutvuste ees, mida polnud võimalik koolis kasutada ei nii ega teisiti.

Päev-päevalt ootas Indrek silmapilku, kus härra Maurus ta haavunud näol üles oma tuppa kutsub või muidu kuhugi kõrvale tõmbab, pahema käe püksitasku surub ja parema välja sirutab, hõõrudes põialt vastu esimese sõrme otsa, mis peab tähendama: raha! Ja kui see silmapilk on tulnud, siis pole Indrek enam täieõiguseline õpilane, vaid, nagu aasta tagasi, jooksupoiss, leivalõikaja, lauakatja, korrapidaja kuski mudilaste klassis, valvur, uksehoidja, võõraste-vastuvõtja, kes pidi teadma, kuis olla ja mis rääkida. Raske oli uuesti kõigeks selleks muutuda, palju raskem kui esimene kord. Ei aidanud seegi midagi, et talle määrati abilisteks kaks nooremat, kes, nagu Indrekki, tahtsid õppida, ilma et oleksid omanud selleks raha.

„Teie olete minu minister,“ ütles härra Maurus Indrekut uuesti ametisse seades. „Minu peaminister olete teie, sest teie olete teistest pikem nagu Saulgi, kui ta valiti Jehoova ees kuningaks. Kuningaks ma ei saa teid panna, sest mina ise olen oma maja kuningas, aga ma annan teie käsu alla need kaks, nende kuningas olete teie.“

Indreku üks käsualustest oli vaga Vainukägu, kelle vanematel enne rahast oli nappus kätte tulnud, kui po-

jast jõudis saada õpetaja või köstergi. Aga oma püksitriibu eest muretses Vainukägu endiselt. Ka pühakirja ettelugemisega tegi ta veel mõnikord katset.

„Teie vastutate minu ees, et kõik oleks kõrras,“ rääkis härra Maurus edasi, „ja need kaks vastutavad teie ees,“ tähendas ta abilistele. „Sest keegi peab ometi vastutama, kui härra Maurusel endal pole aega vastutada, sest temal on muud mured. Ainult pea rohkem püsti ja rind ette!“ ütles ta Indrekule, kes seisis ikka pisut vimmas ja pea longus, nagu oleks tal raske elada. „Vaadake Vainukägu, nõnda peab üks mees olema. Kuningas peab ikka oma alamatelt õppima, kuidas pea püsti ja rind ette ajada.“

Niisuguste juhustega asus Indrek oma kohuseid täitma, mis viisid ta kohe igapäevase elu keerisesse. Söögitoas ta sattus proua Malmbergiga kokku ja see hakkas Ramildast rääkima.

„Ta küsib, et kas teie olete ikka veel siin,“ jutustas ta ja lisas juurde: „Ta küsib ülepea vanu tuttavaid. Tema tervis on nüüd juba parem ja, kui nõnda edasi läheb, siis võib ta ehk kevadel koju tulla. Aga väga võimalik, et ta Saksamaalt tagasi ei tulegi, leiab seal ehk omale uue kodu.“

Indrek ei osanud midagi vastata, naeratas ainult kohtlaselt ja pisut piinlikult, nagu räägitaks temale ebasündaist asjust.

„Võin ma teda teie poolt tervitada?“ küsis proua Malmberg, aga kuidagi nõnda, nagu heidaks ta ainult rumalat nalja.

„Kui tohib, siis paluksin,“ lausus Indrek.

„Hea küll siis, ma kirjutan talle, et olete endiselt siin minul abiks ja toeks ja et olete juba kõigil tassidel kõrvad ära murdnud.“

„Aga seda pole ju ometi mina!“ hüüdis Indrek üleni punastudes, nagu oleks teda tabatud mõnelt häbiteolt.

„Muidugi mitte, aga kirjutada võib ju ikka, ega te siis seda ometi pahaks pane. Ma lisan juurde, et olete tõsisemaks ja mehisemaks läind ning et räägime

ainult saksa keelt; las ta loeb, et ka meie siin kosume ja kasvame. Sest midagi pean ma talle ometi kirjutama, ta ajab ju kui hull peale, et kirjuta ja kirjuta, kirjuta kõigest, mida rohkem, seda parem ja, mida tühisem, seda huvitavam — nõnda ütleb ta.“

Alttoa ümbruskonna ilmastik oli muutunud, sest kehakas härra Slopašev oli tolmu oma jalgelt raputanud ja uude korterisse kolinud. Selle tõttu liikus härra Voitinski nagu elav vari, kes kaotanud oma isanda: teda polnud õieti ei kuulda ega näha. Keegi ei pannud teda nagu tähelegi. Ainult Slopaševi poolt külaskäigult tulles erendavad ta muidu tuhmid silmad ja siis satub ta mõnikord jutuhuosse, mis kogub õpilased tema ümber.

Endises Slopaševi toas elab nüüd kõhetu ja rõugearmiline Kulebjakov, kes käib nina ülestõstetud palitukraes, nagu tahaks ta teiste eest varjata, et tema näos korduvad perioodiliselt mingisugused närvlikud tõmbed. Tema õpetab kõrgemates klassides ajalugu ja oma tundide sissejuhatuseks jutustas ta Indreku klassis prantsuse suurest revolutsioonist, mis on üldse tema suurimaid paleusi. Jutustades sattus ta vaimustusse ja siis tõmbles tema näos kahekordselt, nii et tõnts ninatski liikus. Silmad läksid omal niiskeks, nagu puhuks kustki äkki vinge tuuleil.

Nagu hiljem selgus, see vaikne, kõhetu nosija, kel pehme pilk ja nõrk kõlatu hää, armastas ajaloos aina suuri ja vägevaid sündmusi, hävitavaid pöördepunktliisi kokkupõrkeid, halastamatuid rünnakuid. Lahinguid kirjeldades tõmbusid tema väikesed, kondised käed rusikasse ja need surus ta siis pikkamisi kokku, nagu peaks ta nende vahel rusudeks litsuma midagi visa ja sitket, pingutades kogu oma jõudu. Ise oli tema veendunud rahuapostel ning põhimõtteline sõdade vastane.

„Aga rahu, igavene rahu ei tule enne,“ arvas ta, „kui on võitluste ägedus ja tapamasinate laastav mõju viidud maksimumini. Mõistate — mak-si-mu-mi-ni,“ toonitas ta iga silpi eraldi, nagu aitaks see kaasa iga-

vese rahu tulekuks. „Saate teie aru, mis see tähendab?“ küsis ta. „Ei, sellest ei või teie aru saada, sest sellest ei saa õieti ükski veel aru. Sellest ei olegi võimalik tänapäev õieti aru saada, sest keegi ei tea, missuguse imelise võitlusvahendi leiutab inimese geenius võib-olla juba homme, võib-olla ülehomme. Aga niipalju võime ometi öelda, et kui tahetakse jõuda igavese rahun — ja sinna peame ükskord jõudma, sest see on inimsoo pühim ja õilsaim eesmärk — jah, kui tahetakse jõuda rahuaate täielise teostumiseni, siis ei tohi tunda vähimatki halastust ega kaastundmust. Peab tegema võitluse sedavõrt hirmsaks, sedavõrt koledaks ja õudseks, et juba ainult mõte sõjast paneb inimeste südames vere tarduma. Euroopa sõjaseadustik reglamendib omasugust turniiri, mis võib ainult närve kõditada, mitte aga kedagi heidutada. Tulevad leida abinõud, mis võimaldavad hävitada vaenlase kogu jõu, kogu maa kõõgiga, mis temas leida. Praegu antakse auhindu kirjanikkudele ja neile, kes lobisevad rahuaatest, aga pole enam kaugel päev, kus auhinnad kuuluvad täie õigusega neile, kes leiutavad mõne uue lõhkeaine, mõned uued kiired või ükskõik mis vahendi, kui aga tema hävitusjõud oleks maksimaalne. Muidugi, see on kaugel tuleviku muusika, millest julgevad unistada ainult kõige südima inimsoosõbrad, aga ometi on aeg ligi, kus rahuaate teostus omandab uue ja elulise suuna. Seni aga peab ootama uusi sõdu, uusi lahinguid, sest inimene armastab hävitada ja tappa. Üldse, kust inimene on üle käinud, seal on lage taga, sest inimene armastab hävitust ja surma. Minge või tsirkusse ja vaadake, mis seal sünnib: seal peab mees tegema oma kunsttükke ikka kõrgel lae all ja ilma kaitsevõrguta, ehk muidu ei huvita ka kõige kaelamurdvamad tembud kedagi. Miks mitte? Pole surma karta, õigem — loota, inimene tahab ainult neid tempe näha, kus on kindel lootus surma peale. Mõistate? Teda vaimustab ja võib ainult surm. Mis siit järgneb? Siit järgneb: kui oleks võimalik leida mingisugune kaitsevõrk, mis hoiaks sõdureid lahingus surma eest, siis oleks kõigil

kohe sõjahimu läinud. Isegi naistes raugeks siis sõjavaimustus, kuigi nemad armastavad verd ja surma rohkem kui mehed. Aga niisugust kaitsevõrku leiutada on võimata, sest tapariistade täienemine on ikka kiirem kui kaitseabinõude arenemine. Mõistus on ainult kirgede ori, ja et inimese suurim kirm on surm, siis peab mõistus enne kõike muretsema tapariistade eest. Sellega langeb viimne võimalus memmelise psühholoogiaga igavest rahu teostada, järele jääb ainus tee, nagu ma juba ütlesin: maksimum hävitust — maksimum rahuaateteostust. See parool pole minu oma, vaid ma kuulsin seda Pariisis ühelt rahuapostlilt. Seal teatakse seda, sest seal oli suur revolutsioon ja kommuun, seal oli giljotiin ja barrikaadid; mujal pole midagi ja seal ei või ka midagi teada. Meie teeme rahu sõnadega, teeme seda selle sõnadega, kelle me ise risti posime. Saate aru? Aga mis me ütlesime ülempreestri suu läbi roomlasele, sellele kainele ja meisterlikule verevalajale? Tema veri tulgu meie ja meie laste peale, nõnda ütlesime. Ja nõnda on see sündinud varsti kaks tuhat aastat meie eneste ja meie lastega ja see sünnib ka tulevikus, kuni kõneleme halastusest ja kaastundmusest. Mis aitavad sõnad, kui inimene ise on verejanuline. Inimsoo võib maiselt päasta ainult halastamatuse ja julmusega, millega saavutati lunastuski. Jehoova oli vana ja elutark, tema teadis seda. Kristus suri noorelt ja vaevalt tuli ta õieti tõetundmisele, sest veel Ketsemanni aias palus ta, ehk võiks see karikas temast mööda minna. Kõik muu on paljas muinasjutt, sest *homo homini lupus est.*“

Härra Kulebjakov rääkis seda mahedalt ja vaikselt, nagu kardaks ta, et keegi võiks tema sõnu kõrvalt kuulata. Aga tema kõhetus sisemuses põles nähtavasti kirm ja loitis tuli, sest tema pisitillukesed silmad aina sätendasid peas. Kui ta oli lõpetanud ja natukese aega vaikinud, oleks tal oma sõnadest nagu kahju hakanud ja ta lisas öeldule juurde:

„Muidugi, see õige tõde, see maksimaalne tõde, mida võib öelda inimesest ja tema rahupüüetest, ei

kuulu õigupoolest siia ega sobi teie kõrvadele. Aga ma olen teiega rääkinud kui sõber, kes tahaks juba noortes äratada usku rahuaatesse ja teha neid eestvõitlejaks selle õilsama eesmärgi saavutamiseks. Ma ei räägi teiega kui õpilastega, vaid kui täiskasvanud noorte inimestega, kes mõistavad, mis ma riskin nõnda rääkides. Meil varjatakse seda tõde, aga mina pole tahtnud teda teie eest varjata. Küllap näeme, kuis te oskate sellest lugu pidada.“

Oo, Mauruse poisid oskasid sellest lugu pidada, sest mitte esimest korda ei kuulnud nad asju, millele oli vajutatud vaikimise pitsert, ja mitte viimseks ei jäänud Kulebjakovi tõepaljastused. Eriti pidi Vargamäe Indrek sellest osa saama, sest härra Voitinski muretses tema eest.

Nagu juba tähendatud, jäi tema Slopaševi lahkimisega nagu leseks. Ehk ta küll oli rahuarmastaja inimene ja härra Kulebjakov suur rahuaate eestvõitleja, ometi ei sobinud need kaks millegi pärast. Voitinski tegi alguses katset Kulebjakoviga umbes samasugust vahekorda luua, nagu oli tal Slopaševiga, aga tema katse ebaõnnestus täiesti — võib-olla osalt juba sellepärast, et Voitinski langes vaimselt ja ka ihuliselt aina allapoole. Kõik, mida ta kandis, oli kulunud ja rinnasisel torkasid igal pool silma pillatud toidu rasvased jäljed. Pealegi sündis temaga nagu iga vaevase loomaga: ta hakkas oma ihuga toitma teisi elavaid organisme ja seda nähtavasti kord-korralt ikka suurema hooga. Polnud enam muidu võimalik, kui pidi igas nädalas kord tema endaga ja kõigega, mida ta kandis, tegema põhjaliku „remondi“, nagu armastas öelda emand Vaarmann. Pidi viima vanahärra Voitinski sauna, seal tema riided riputama õrrele ning siis seni vett kerisele pilduma, kui õrre ja riiete ümbruses tundus nagu elus tuli. See vastutusrikas ülesanne oli pandud Jürka õlgadele, sest tema oli väljateeninud soldat ja pidi seda ametit kõige paremini mõistma. Muidugi, seda ta mõistiski, aga ühes sellega käis ta härra Voitinski endaga nõnda ümber, nagu oleks see isegi mõni niisugune,

kelle peaks riputama saunas õrrele, ja siis keeva vett kapaga kerisele kupatama. Ühesõnaga — ta võttis Voitinski nagu mõne kärnase koera ja läks tegi ta asjalikult puhtaks, ning kui ta tema koju tõi, ütles ta: „Nüüd võib vanamees paar ööd kratsimata magada.“

Aga ühel laupäeval, kui lähenes jällegi saunaminek, hakkas härra Voitinski kuidagi imelikult Indrekule järele käima, nagu oleks tal midagi piinlikku südamel. Viimaks ometi sai ta öeldud:

„Härra Paas, mul on teile suur palve.“

Indrek mõistis kohe, et asi peab tähtis olema, sest harilikult ei härratanud Voitinski teda kunagi, ja ta jäi küsivalt rääkijale otsa vahtima. Aga selle asemel, et oma palvet avaldada, hakkas vanamees sõnu otsides suud matsutama ja abitult oma viletsail jalgel tammuma, põlved koos.

„Millega võiksin teid teenida, härra Voitinski?“ küsis Indrek viimaks.

„Me läheme varsti sauna,“ ütles Voitinski ja jällegi hakkas ta nõutult suud matsutama. „Ma pean Jürkaga sauna minema,“ lisas ta natukese aja pärast juurde, „aga mulle on see vastik. Mõistate, vastik!“

„Aga miks ei lähe te üksi, härra Voitinski?“ küsis Indrek.

„Härra Maurus ei luba,“ vastas Voitinski. „Keegi peab kaasas olema, aga pole kedagi, ainult see Jürka, see jõhker mats. Tahtsin teid paluda, et...“

„Et mina tuleksin Jürka asemel?“ küsis Indrek, kui rääkija peatus.

„Andke andeks, aga seda tahtsin ma paluda,“ rääkis Voitinski nii alandlikult, et see sünnitas Indrekule otse kehalikku valu ja ta ei saanud kohe vastata. Samal silmapilgul tuli Jürka oma pambuga.

„Noh, valmis?“ küsis ta Voitinskilt käskivalt.

See laskis silmad Jürkalt Indrekule liikuda, nagu paluks ta veel kord.

„Täna lähen mina härra Voitinskiga kaasa,“ ütles Indrek nüüd.

„Teie?“ küsis Jürka halvakspanevalt ja väljakutsuvalt.

„Mina,“ vastas Indrek.

„Seda parem,“ ütles Jürka ja pidi minema, pöördus aga tagasi ja ütles: „vaadake et te tõesti lähete, muidu saan ma vanalt võtta. Ja vähemalt sada kraadi, muidu ei aita.“

„Lähen, ärge muretsege,“ vastas Indrek.

Indreku ja Jürka vaheline kõne sündis eesti keeles, mida Voitinski ei mõistnud. Aga kui ta nägi, et Jürka oma pambuga ära läks, aimas ta, et tema palve täidetud, ja värisevate sõrmedega haaras ta Indreku kää, silmis peaaegu pisarad. Ka Indrek sai liigutatud, sest Voitinski käed tuletasid talle millegi pärast meelde tema isa käsi, kuigi nad olid palju väiksemad ja painduvamad.

Saunas Indrek sai tunnistajaks inimlikule viletsusele, mille sarnast ta tänini kunagi polnud näinud. See viletsus masendas ta sedavõrt, et ta ei pannud mikski temaga kaasas käivat mustust ja kasimatust. Kõik oli viimse võimaluseni kulunud, kõik oli närus, särgist kuni sokideni, ja igal pool roomasid loomad, mis ei andnud rahu ei päeval ega ööl. Need olid mingisugused pisitillukesed, kõhetud ja eluväsinud, elust tüdinud helevalged roomajad, nagu ei suudaks omanik enda karja enam õieti toita. Oo! Indrek oli teissuguseid sama tõugu loomi näinud, hoopis teissuguseid! Tal tuli meelde keegi valla korda käiv tüse ja poolpime, poolkurt vanatüdruk, keda ema oli alati nagu oma last kasinud, kui ta jõudis oma korruga jälle Vargamäele, kuhu pidi jääma nädalaks. Aga ikka sai nädalast kuu, vahel ka poolteist, sest kuidas viia vanainimest edasi, kui ta nädala lõpul aina nutab ja nutab oma pimedate silmadega ning kui neisse kustunud valguseallikaissegi tekib nagu heledam helk, kui lubad ta

küll süüa ja kütab toa soojaks, aga raha ei anna. Laseb osta paberossi, aga mitte õlut ja viina.“

„Tahate, ma lasen tuua, Ivan Vassiljevitsš?“ küsis Indrek.

„Kristus on surnust üles tõusnud, kui see võimalik oleks,“ vastas Ivan Vassiljevitsš otse sisemise erutusega.

„See on võimalik,“ ütles Indrek ja tõi õlle. „Aga see on liiga külm,“ hoiatas ta.

„Külm ongi hea,“ vastas Ivan Vassiljevitsš ja sirutas käe pudeli järele. „Külm õlu ja kuum leil — jumalik!“

Ta istus lava kõrgemal astmel ja jõi, kuna Indrek talle klaasi kallas. Jõi lonks-lonksult, nagu maitseks ta nõnda kõige parem või nagu talitaks ta nende näpunäitel, kes ütlevad, et ka vähese alkoholiga võib enda uimastada, kui teda võtta tasapisi, näiteks läbi ölekõrre.

Kui õlu lõpuks joodud, heitis ta uuesti lavale ja tahtis vihelda, tublisti vihelda, mitte nõnda, nagu esiti. Pidi uut leili viskama. Ja kui siis Indrek vihaga sopsima hakkas, krägises Ivan Vassiljevitsš suure mõnutundega ja kirus:

„Vaata lontrust, üksainus pudel, aga hakkab pähe!“

Ka Indrek märkas, nagu hakkaks Ivan Vassiljevitsšile midagi pähe, sest ta muutus jutukaks. Indrek küüris teda nuustikuga, aga tema lobises.

„Ettevaatlikult!“ hoiatas ta Indrekut, „mitte nii kõvasti! Vana nahk on pude ja habras, rebeneb; kaotan sellegi verenatukese, mis mul veel järel.“

Hoiatus tuli õigel ajal, sest ilmuski mitmes paigas veri, eriti seal, kus teravad kondinükid, nagu tungiksid need läbi naha, kui vähegi kõvemini nende kohalt vajutada.

„Jürka, lontrust, tema pesi mind ikka nõnda, et olin üleni verine,“ rääkis Ivan Vassiljevitsš edasi. „Vaat“

nõnda, nõnda on hea, nõnda on paras. Seal kohalt piinatukene kõvemini, nii, nii. Sest pole ühti, kui nahk mõnest kohast rebeneb ja verd tuleb. Mis ma temaga ikka veel teen. Ütelge ometi teie isegi, kes olete alles noor, ütelge avalikult ja otsekoheselt, sest saunas võib seda, ütelge puhtast südamest: mis teeb minusugune veel verrega, milleks ma teda hoian? On mul veel vaja elada? Kel on mind tarvis? Kes ootab mind? Kes küsib minu järele? Ennem küsitakse mõne koera kui minu järele. Olen ma veel inimene? Ütelge puhtast südamest, sest saunas pole riideid takistuseks, ütelge: olen ma veel inimene? Või veel parem: kas te usute, et mina olen kord inimene olnud? Usute teie, et mina olen vürste ja suurvürste õpetanud, et mul olid kuldaurahad — nüüd on nad muidugi müüdnud, kõik on müüdnud, sest mis peaksin ma veel kuldaurahadega tegema — jah, ütelge mulle, nagu seisaksite jumala enda ees: kas teie suudate uskuda, et mina olen kuulunud seltskonda, olen käinud pallidel, et peened daamid on mul käe alt kinni hoidnud, et mina olen nendega tant-sinud, neil ümber piha võtnud, masurkas lennanud, parim masurkatantsija olnud kogu Piiteris, mõistate, kogu Piiteris — kas teie suudate seda uskuda, kui seisate Issanda meie jumala enda ees? Teie ei vasta muidugi, sest teie olete aus inimene, kes ei räägi ebatõtt, ja tõtt ei taha teie öelda, sest tõde haavab. Jah, tõde haavab alati inimest, tõde pole inimese tarvis. Inimene otsib küll tõde, teeskleb otsima, sest tema tahab, et teised usuksid tema tõeotsimist. Aga tõde on inimesele ometi nagu kuri kiskja või tuhandeokkaline roos. Nõnda on inimene oma tõega. Sellepärast ei pea inimesele tõtt rääkima, vaid teda peab armastama. Aga minule võib juba tõtt öelda, minule küll, sest mina pole enam inimene. Veel mineval suvel läksin kord linnast välja jõe äärde ja võtsin seal enda alasti. Ja kas te usute, et kui ma rohu peal, ilusa pehme, mahlaka ja roheline rohu peal nägin iseoma varju, siis ei tundnud ma teda ära, ei tundnud, et see on minu vari. Pöördusin ümber ja vaatasin selja taha, et kes see küll on,

kel on niisugune vari. Ja kui ma kedagi ei näinud, sain ma äkki aru, et mina pole enam inimene, sest minul pole inimese varju. Õiged inimesed on ainult need, kel on õige inimese vari. Pange tähele, sest teil läheb seda tarvis: inimesel peab olema inimese vari. Aga minul ei olnud teda mineval suvel, pole praegu ega tulegi teda enam. Nõnda on minuga. Sellepärast võite mulle lausa tõtt näkku öelda ja mind ei haava see põrmugi, sest tõde teeb mulle ainult nalja. Mis on minus, mida võiks haavata? Ainult luud-kondid. Aga kes võib neid haavata? Need on ju kõigil ühesugused. Haavata võib ainult seda, mis luie ümber ja mis heidab õige inimese varju. Kui minul oli alles õige inimese vari — ja mul oli ta kord jumala eest — siis haavusin ma hirmus kergesti, sest ma olin ju poolakas. Nüüd pole ma enam poolakas, sest ma ei taha olla rahva liige, kus on minusugused. Sellepärast ei saa minus enam keegi poolakat haavata. Aga enne sai, ja siis käisin ma kaks korda duellil. Püstolitega. Ükskord ainult lollus, teine kord tõsiselt. Vaadake, pahemas õlas, märgid ees ja taga, sealt läks läbi. Ei näe? Noh, siis on kindlam kui kindel, et ma pole enam inimene, kui isegi selle kuuli märgid kustunud. Pole enam seda olemaski, millest kuul kord läbi jooksis.“

Teine kord Indrek ostis Ivan Vassiljevitsile kaks pudelit õlut, sest ta palus nii väga seda. Juba kodu rääkis ta sellest ja, et raha jätkuks, ei sõitnud nad vooimehega, nagu harilikult, vaid läksid läbi lume ja tuisu jalgsi.

Kaks pudelit tegid kahekordse töö Voitinski nõrga organismi kallal. Tema keel läks nüüd üsna pehmeks ja kippus rääkimise asemel peaaegu lallutama. Aga mida vähem nõrgenenud keel suutis väljendada, seda kõrgemale tõusis kujutlusvõime.

„Kui inimene on noor, mõistate, noor,“ rääkis ta ja matsutas suud, „siis on tal esimene asi naine. Mõistate, naine on siis esimene. Teate teie, mis on naine? Mõistate teie naist? Teate teie, mis on himu, kirk-

patt, hullumeelsus? See on siis, kui inimene on noor, mõistate. Aga kui inimene on vana, mõistate, mitte nagu mina, sest mina pole enam midagi, pole vana ega noor, mõistate, mitte midagi. Loomgi on veel vana või noor, aga mina ei ole, sest mina seisan juba sealpool aega, mõistate, väljaspool. Mina olen nagu täht taevas, inimene ei pääse temale ligi. Täht, mõistate. Vahi eemalt, mõistate, eemalt kaugelt, pikksilmaga, mikroskoobiga; otsi, vahi, mõistate, kas on veel mõni inimese tunnus. Aga ei ole, mikroskoobiga ja teleskoobiga ka ei ole!“

Ta matsutas hea meele pärast suud ja hakkas siis kähinal naerma, nagu ta oleks sattunud mingisugusele viguriväntlikule mõttele.

„Ei tunne, mõistate, ei teleskoobi ega mikroskoobiga, mis loom see on. Mitte ei tunne! Koer ei ole, mõistate, eesel ka mitte, vaata varjust või temast endast. Mis te ütlete selle kohta, ah?“

Jälle matsutas ta suud ja naeris, mis ajas ta laskatama.

„Nii et te nüüd mõistate, mis on vana inimene,“ jätkas ta. „Ja kui inimene on vana, mis on siis temale naine, noor naine, mõistate. Salomoni mäletate, ah? Ei mäleta? Tema otsis vanalt noore naise juurest sooja, mõistate: otsis sooja, muud mitte midagi. Aga mis te arvate, kas koer ei ole soe, mis? Aga miks siis iisraeli kuningas ei võtnud koera sülle, kui tal oli külm, noort koera, ah? Miks? Vastake. Tark Salomon oli rumal, sellepärast. Ons naine ahi või saunalava, et temalt otsitakse sooja, ah? Noor naine, on ta saunalava? Viingi soojendab vanainimest paremini kui noor naine. Viin soojendab veel siiski, kui sa pole enam midagi. Viin ja õlu, mõistate. Oleksite te kordki näinud minu naist, siis te usuksite, et mina olin inimene, sest ainult naisest tuntakse meest. Naine on mehe ilmutus, mõistate. Aadam tuli iseteadvusele, endatunnetamisele ainult Eevas, sest Eeva oli tema hea

ja kurja tundmise puu. Eeva oma üsaga, keset paradisi. See on siis, kui inimene on noor, mõistate. Aga kui inimene on vana, siis ei pea teda kuulama, sest siis on ta rumal nagu tark Salomon: näeb naist, näeb noort naist ja mõtleb, see on saunalava. Vanal ei ole enam õiget hea ja kurja tundmist, mõistate, sest tema ei tea, mis on naine. Milleks veel hea ja kuri, kui ma ei saa naise peale mõelda. Katsun vahel öösi pimedas vaiba all mõelda, kui uni ei tule, pingutan, et näha naist, nagu ta on, mõistate, kõigea, mis tal on, vormid ja kõik, mis teevad ta õigeks naiseks, — aga ei saa, silm ei võta, ei näe, ei seleta vorme. Teate, mis mina näen? Luid-konte, aina neid, näen naist, nagu olen ise, näen noort naist nõnda, mõistate. Aga on see naine? Ei, see ei ole naine. Teie olete noor, ei tea, mis on naine...“

Kord Voitinski sattus saunaleilis rääkima riikidest ja rahvastest, kui Indrek oli toonud talle jällegi kaks pudelit õlut ja peale seda sopsis teda pehme vihaga.

„Teie olete õnnelik inimene,“ ütles ta Indrekule. „Mõistate, õnnelik, sest teie olete eestlane. Eesti rahvas on õnnelik rahvas, sest temal pole midagi. Teda ei saa õnnetuks teha, temalt pole midagi võtta. Kel midagi on, selle võib kohe õnnetuks teha. Mina olen õnnetu, sest minu rahvas on õnnetu rahvas. Meie olime midagi, aga enam ei ole. Meil oli midagi, aga see võeti ära. Isand sai orjaks. Aga teie olete orjad olnud, nii et teil pole midagi kaotada, mitte midagi. Teil pole ka midagi loota, sest mis võib nii väike rahvas loota, nagu olete teie. Mõistate? Sootuks väike ja mere ääres! Aga meie, poolakad, meie loodame ja ootame; meie usume, mõistate. Meie usume ja loodame! Ja pange tähele, mis mina ütlen, kuulake: nõnda see ei jää, nõnda ei või see jääda. Poolakas saab jälle isandaks, poola pan saab isandaks, vene vägivald kaob. Poola saab oma maad ja õigused tagasi, kõik saab tagasi; tuleb uuesti siia, tuleb Eestimaale, poola kuningas tuleb Eestimaale, siia tuleb ta. Mina, pan Voi-

tinski, laman siin saunalaval, minu riided on õrrel, teie, eestlane, panite pan Voitinski riided õrrele; aga poola kuningas tuleb Eestimaale, sest see on kõik üks Poolamaa. Ja kui kuningas tuleb, suure sõjaväega muidugi, muusika mängib, kahurid mürisevad, mõistate, mürisevad, nõnda tuleb poola kuningas, tuleb ja võtab kõiki vastu, kes tahavad tema juurde, kes tahavad midagi paluda. Ja siis lähen ka mina, pan Voitinski, võtan oma riided õrrelt ja lähen, lähen ühes teiega, käsikäes läheme, eestlane ja poolakas lähevad käsikäes, ja ma viin teid oma kuninga ette ning ütlen: „Mina olen pan Voitinski, see siin on minu sõber, minu eesti sõber, kes on mind aidanud, kes on aidanud poolakat, kui ta oli alles ori ja riputas riideid saunas õrrele, eestlase käe läbi, mõistate. Aga nüüd on poolakas isand ja tema saunas pole enam õrsi ega eestlasi ning sina, majesteet, oled isandate isand, sina oled kuningate kuningas. Sina oled kõige armulisem ja õiglasem isandate ja kuningate seas, sest sina oled poola kuningas. Seda ütleb sulle pan Voitinski, sest tema kõrval seisab tema parim sõber, kelle rahvas on kõige õnnelikum rahvas ilmas. Ainult ühte ei ole tal — kuningat ja isandaid, sest need, kes tal on, on orjaperemehed ja usurpaatorid. Tee, oh majesteet, et minu parim sõber, kes põlvitab ühes minuga sinu kuldse trooni ees, tee, et seesinane eestlane oleks isand; tee, et kogu see rahvas oleks isand, aga ei mitte orjaperemeeste jalgealune! Seda palub sinult, oh majesteet, sinu truu alam ja põline mõisnik pan Voitinski.“ Nõnda ma ütlen kuningale, kui ta tuleb ja kahurid mürisevad. Ja mis te arvate, mis teeb poola kuningas oma kuldse troonil? Kuningas tõuseb troonilt, sirutab käe ja kahurid vaikivad, nagu oleks ema pistnud karjuvale lapsele rinna suhu, vaikivad ja ootavad, et kuningas räägiks, ning siis ütleb ta selge ja valju häälega ilusas poola keeles: „Pan Voitinski, sinu palve on kuulda võetud, mine rahuga!“ Nõnda ütleb kuningas, nii et seda kõik kuulevad, ja siis tõuseme tema kuldse trooni eest ja tuleme tagasi sauna, kus teie riputate

mu riided õrrele ja aitate mu enese lavale. Ja pange tähele, nõnda sünnib see, ainult mina ei näe seda, sest mina suren enne ära, mina suren varsti ära. Aga teie ei sure enne kui kõik saab sündinud, sest teie olete õnnelikum kui mina. Teil ei ole midagi, mitte midagi, aga meil on. Meil on isandad ja härrad, meil on keel ja kirjandus, meil on kõik, ainult kuningat ei ole, kuningat mitte. Aga ta tuleb, tuleb kahuritega, tuleb ratsa, valge tākuga, nagu Skobelev, tuleb...“

Nii kõrgelt lendas Ivan Vassiljevitši vaim ja pööraselt suur oli tema sõprus ja tänumeel Indreku vastu, kes oli toonud paar pudelit õlut saunalavale ja sopsis teda nüüd kuumas leilis, et ta oleks vabaks palunud poola kuningalt kogu eesti rahva, kui aga poolakatel oleks kuningas.

XXVI.

Aga see soe sõprus ei jahtunud päriselt väljaspool saunagi. See tuli ilmsiks Voitinski nimepäeval, mida ta pühitses Slopaševi uues korteris. Voitinski tahtis maksu mis maksab, et Indrek peaks tema nimepäeva-pühitsemisest osa võtma. Ei aidanud vastupunnimine, lõpuks pidi Indrek ometi oma vana sõbra soovile alistuma.

„Seal on ainult omad inimesed,“ seletas Voitinski: „Slopašev, Kulebjakov, Molotov, vististi ka Koovi või veel paar teist, kellega tutvute. Ja sülitage sellele, et olete õpilane, teised õpetajad. Minu sünnipäeval pole õpetajaid ega õpilasi, vaid on ainult minu ja härra Slopaševi head tuttavad ja sõbrad. Kellele teie kui minu parim sõber ei meeldi, see võib ära minna, sest mina olen nimepäevnik.“

Muidugi pääses Indrek kodunt hoopis teisel ette-
käändel välja, sest kui härra Maurus oleks tõtt teadnud, siis poleks ta milgi tingimusel luba andnud minna.

Ivan Vassiljevitši nimepäev oli küll neljapäeval, aga teda pühitseti laupäeval, sest nõnda oli pühitsemist võimalik jätkata ka järgmisel päeval. Pidu ise algas pärast lõunat, nii-öelda õhtul, kui Ivan Vassiljevitš oli saunas niihästi iseend kui ka oma riideid Indreku abil leilitanud. Indrek saabus pisut hiljemini ja sellepärast leidis ta laudkonna eest, mis oli juba paraja auru all.

Tõepoolest oli härra Slopašev päris piduperemees ja pidukorraldaja, teised kõik, ka nimepäevnik ise, olid tema külalised, sest härra Voitinskil endal polnud või-

malik midagi oma sünnipäevapühitsemiseks teha. Nõnda siis oligi kõik korraldatud Slopaševi maitse kohaselt. Peasi, et ei tuleks puudu joogist, eriti valgest, sest kõik muu oli Slopaševi arvates solk. Peale selle „sakuska“: heering sibulaga, hapu kurk, juust, vorst, sink, sinep, võid ja leiba, kuum teemasin. Selle ümber istus see sünnipäeva „soe kompanii“ ja ajas suurt, sügavat ja laia juttu. Aina üleilmalised probleemid, aina inimesest kui niisugusest ja jumalast! Et aga Indrek varsti ali ainuke kaine lauas, siis tahtsid kõik oma tarkust temaga jagada ja teda oma jüngriks teha, sest nimepäevniku erilisel eestkostel võis tema lauas istuda, ilma et ta jooks, ainult sööma pidi ta, seda küll.

„Ärge ometi niisugune siga olge, et te ei söö ka,“ ütles talle Molotov. „Sest juua või mitte juua, see olgu veel kuidagi, aga kui te ka söögist loobute, siis olete tõepoolest kas siga, kel ei kõlba inimeste toit, või olete siin oma arvates ainuke inimene, kes ei söö sigade, s. t. meie toitu. Räägin ma loogiliselt? Ivan Vassiljevits, räägin ma loogiliselt selle kaljagvardiaga, teie parima sõbraga?“

„Loogiliselt,“ vastas nimepäevnik naerdes ja matustas suud, nagu tahaks ta veel midagi öelda, aga keel oli juba pehme, ei kuulunud enam hästi sõna. Ta tõstis parema käe ja katsus sellega takti lüüa, ise midagi kolmneljandikus lauldes, mis ta kõhima ajas.

„Lal lal laa, lal lal laa,“ tegi ta. „Strauss; mõistate. Valss, viuliga, Viinis, mõistate. Publikum, daamid... ovatsioonid...“

Ta katsus mõlemaid käsi tõsta ja neid liigutada, nagu hõljuks ta tantsul. Seda tegi ta üsna omaette, ilma et ta nõuaks kellelki tähelepanu või ilma et keegi olekski teda tähele pannud.

„Tähendab, ma pole veel purjus, kui loogiliselt,“ karjus Molotov Indrekule.

„Nii siis: mina joon, teie sööte. Aga lubage tähendada: kõik loomad söövad. Puudki söövad. Puud ja lilled! Võib-olla söövad kividki. Mõni saksa pro-

fessor leiab äkki, et kivid tunnevad nälga, mis? Ivan Vassiljevits, on see loogiliselt?“

„Loogiliselt,“ kinnitas nimepäevnik.

„Tähendab, ma pole veel purjus, kui loogiliselt,“ jätkas Molotov. „Seega siis — võib-olla söövad kividki. Aga mis siit järgneb? Mis te arvate, kas siit järgneb midagi?“ küsis Molotov Indrekult. „Unustage, et olen teie õpetaja, ja pidage mind oma sõbraks. Vastake mulle kui oma sõbrale: mis järgneb sellest, kui kaliud tahavad ühel ilusal päeval süüa? Noh, ruttu, liigutage oma peaju!“

„Et kaljud elavad, et neil on hing sees,“ arvas Indrek.

„Lollpea!“ hüüdis Molotov ja pöördus nimepäevniku poole küsimusega, kas see on loogiliselt.

„Loogiliselt,“ vastas Ivan Vassiljevits nagu ikka.

„Tähendab, patenditud, krepostitud lollpea, kui loogiliselt!“ karjus Molotov võidurõõmsalt. „Teie ütlete: kaljudel hing sees. See on ju iseenesestki mõista. Aga maakera tõmbejõud? Ah see ei ole teie arvates hing? See pole elu? Ei, va vennas, tehke oma kõrvaluugid lahti, siis kuulete, mis sellest järgneb, et kaljud süüa tahavad: teie kuulute kiviriiki, looma- ja taimeriiki igatahes oma söömisega.“ Ja kui ta oli veel kord oma loogikale kinnitust küsinud ja jaatava vastuse saanud, jätkas ta: „Aga kas kivil, loomadel või taimedel on oma monopol, oma viinavabrikud, trahterid, kõrtsid, oma aktsiis kroonumaksudeks, oma õiguslik riigivalitsus, kes levitab alkoholi ja võitleb ise karskusega tema vastu? Olete seda kuulnud? Ei? Mina ka ei ole. Keegi ei ole! Tähendab, ma räägin alles loogiliselt. Loomariigis pole niisugust elukat ja taimede seas niisugust roomajat, kes eest end toidaks ja takka sööks või alt saeks ja ülalt jätkaks. Nõnda teeb ainult õiguslik inimene. Sellepärast on õigusliku inimese peatunnuseks, et ta võitleb iseenda vastu. Aga teie olete ju luterlane, eks? Siis ei tarvitse teil iseenda vastu võidelda. Nõnda pole te küll

enam inimene, aga vähemalt ei tarvitse teil iseend sa-
bast sööma hakata.“

„Venemaal ei ole inimesi,“ ütles Kulebjakov õheta-
val näol. „Venemaal on ainult alamad. Õigeusklik ini-
mene ei olegi inimene, tema on ainult alam, truu alam.
Venemaal on üks ainus inimene.“

„Kaks!“ hüüdis Molotov ja lõi rusikaga vastu
lauda, nii et seal peal kõik hüppas.

„Üks,“ vaidles Kulebjakov vastu. „Teie pole tar-
gem kui Tolstoi ja tema ütleb, et on üks.“

„Tolstoi ei ütle seda!“ karjus Molotov.

„Ütleb,“ kinnitas Kulebjakov. „Sest miks ta muidu
õpetab: ära pane kurjale vastu. Inimene paneb ikka
kurjale vastu, sest muidu ta polegi inimene, aga kui
niisugusel röögatul maal nagu Venemaa on ainult üks
inimene, milleks peaks ta siis kurjale vastu panema!
Ei, üksipäinis pole vaja suurel maal kurjale vastu pan-
na, kurigi sünnib alles siis, kui inimesi on mitu ja maa
jääb kitsaks. Seda pole Tolstoi ise muidugi mitte tai-
banud ja teate miks? Ta pole isegi õige inimene, sest
kuis ta muidu võib öelda: on kuri sinus endas, siis pane
vastu, aga kui teises, siis mitte. Kas võib keegi nõnda
rääkida, kui ta on õige inimene? Ei või!...“

„Teie olete kole ateist!“ hüüdis Voitinski ja kõõk-
sus naerda. „Ususalgaja!“

„Aga evangeelium?“ hüüdis Slopašev vahele.

„Anti evangeelium inimestele? Olid need tõesti
mingisugused inimesed, kellele teda alguses kuulutati?“
küsis Kulebjakov. „Kes olid tema esimesed poe-
lehoidjad? Naised ja orjad. Oli naine või ori siis ini-
mene? Teie unustate, et kirjutatudki on: minge ja kuu-
lutage kõigele loomale. Tähendab: evangelistid olid
sama targad kui Tolstoigi: nemad tundsid oma karja-
lambukesi... Nii et kes Venemaal usub, et tema on
inimene, see on teate mis? Arvake, mis see on?“

„See on teie arvates tainapea, üks?“ karjus Molo-
tov.

„Tainapea või põrandaalune,“ ütles Kulebjakov
vaikselt.

„Loogiliselt, jumala eest loogiliselt,“ lallutas nime-
päevnik ja tegi parema käega paar lõtva liigutust, nagu
viibiks ta ikka veel Viinis Straussi kontserdil.

„Tainapea või põrandaalune,“ kordas Kulebjakov
rõhutades. „Inimene on üks ja seda ühtegi ei armas-
tata. Venemaal ei tohi ühtegi inimest olla, mõistate?
Mitte ühtegi!“

„Aga kes muretseb siis rahu eest, kui pole enam
ühtegi inimest?“ küsis Slopašev.

„Milleks peab rahu eest muretsema?“ küsis Molo-
tov vastu.

„Teie olete revolutsionäär, Ippolit Lavrentjevitš!“
hõikas Voitinski peene häälega. „Jumala eest, revolut-
sionäär!“

„Pidage, pidage!“ hüüdis Kulebjakov oma vaikse
häälega ja tõusis suurema tähelepanu saavutamiseks
püsti. „Teie ütlete: rahu; teie küsite, kes hoolitseb siis
rahu eest, kui Venemaal ei ela enam ühtegi inimest.
Aga, armsad vennad, Prantsusmaal elab hulk inimesi,
Inglismaal elab hulk inimesi, Saksamaalgi elab, aga kas
seal hoolitsetakse rahu eest paremini kui meil? Ei,
inimene pole kunagi rahu eest muretsenud, tema on ai-
nult sõda ette valmistanud. Ja kui inimene on mõel-
nudki vahel rahu heaks midagi teha, siis pole ta tänini
osanud kunagi õigest otsast peale hakata. Ainult meie
sugupõlves leidub inimesi, kes selle küsimuse vähemalt
teoreetiliseltki lahendanud.“

„Seda küsimust ei lahenda keegi,“ arvas Molotov.

„Lubage, lubage!“ hüüdis Kulebjakov, „minul on
sõna. Teie tahate teada, millal saabub rahu, igavene
rahu...“

„Kui oleme surnud,“ pistis Molotov vahele.

„Loogiline — kui surnud!“ piiksus Voitinski.

„Lubage, lubage!“ hüüdis Kulebjakov uuesti. „Kes
võib tõestada, et surmas on rahu? Kes? Mis teame
meie surmast? Tähendab — surma peale ärge lootke.“

„Surnud ei vala kahureid, ei trei pomme!“ hüüdis
Molotov.

„Mis sest on?“ küsis Kulebjakov.